

Київський національний університет імені Тараса Шевченка
Філософський факультет
Кафедра етики, естетики та культурології

**МІСЦЕ ТА РОЛЬ ЖІНКИ В СУЧАСНОМУ МУСУЛЬМАНСЬКОМУ
СУСПІЛЬСТВІ НА РУБЕЖІ ХХ-ХХІ СТОЛІТЬ**

Кваліфікаційна робота за спеціальністю 034 культурологія
на здобуття освітнього ступеня бакалавра культурології

Студент-виконавець:
КРАВЕЦЬ СОФІЯ РОМАНІВНА
IV курс
спеціальність 034 «культурологія»
ОПП «Культурологія»

Науковий керівник:
ЄФІМЕНКО ВІТАЛІЙ ВІТАЛІЙОВИЧ
К.ф.н, доцент

Допущено до захисту:
Зав. кафедри _____

Київ-2024

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТРАДИЦІЙНЕ УЯВЛЕННЯ ПРО СТАТУС ЖІНКИ В СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ВИМІРАХ ІСЛАМСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	5
1.1 Стереотипне уявлення про «Безправність» жінок в ісламі	5
РОЗДІЛ 2. ЖІНКА В СУЧАСНОМУ МУСУЛЬМАНСЬКОМУ СВІТІ: ЕВОЛЮЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО І ПРАВОВОГО СТАТУСУ, НОВІ РОЛІ В КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ.....	13
2.1 Трансформація прав жінок на рубежі ХІХ-ХХ ст. Ісламський фемінізм	13
2.2 Гендерна політика Туреччини: шлях до егалітарності	19
2.3 Зміни статусу жінки в Об'єднаних Арабських Еміратах	31
2.4 Динаміка статусу жінок у сучасному Ірані: історичні виклики та обмеження	411
ВИСНОВКИ	588
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	611

ВСТУП

У сучасному суспільстві іслам виділяється як одна з найбільших і найвпливовіших світових релігій. У ХХІ столітті спостерігається помітний сплеск глобальної цікавості до тонкощів ісламської культури та правової бази, що впливає з ісламської традиції, особливо в її трактуванні згідно прав людини.

Іслам - одна з найбільших і найвпливовіших світових релігій, яка налічує понад 1,8 мільярда послідовників. У ХХІ столітті значно зріс міжнародний інтерес до унікальних аспектів ісламської культури та ісламського права, яке ґрунтується на ісламському розумінні прав людини.

Актуальність обраної теми обумовлена тим, що «жіноче питання» загалом – це одна з гострих соціальних проблем, яку не можна назвати вирішеною, незважаючи на століття постійних хвилювань, реформ та змін у суспільній думці. Кожна держава проходить свій шлях боротьби з гендерною нерівністю. Вибрані для вивчення країни перебувають у найважчому становищі і займають останні рядки рейтингів держав за рівнем гендерної рівності. Саме тому увага міжнародних експертів, правозахисників, урядових та неурядових організацій, а також частини академічної спільноти, яка займається питаннями прав жінок, звернене саме на держави Близького та Середнього Сходу, де існує потужна традиційна свідомість і майже повсюдно відбуваються порушення прав людини.

Важливо з'ясувати справжнє ставлення до жінки в ісламському суспільстві, не спотворене засобами масової інформації, масової культури та просто побутовим уявленням про цю релігію. Адже здоров'я та добробут жінок – це основа процвітання будь-якого народу, а розуміння сутності релігії – запорука миру та порозуміння.

Науковими дослідженнями щодо становища жінок в країнах Близького Сходу досліджували Беседіна О. М., Губань В., Данильченко А. М., Демішева М.

Зінько С.Ю., Кириченко Т. С., Муллокандова О. М., Шамсутдинова-Лебедюк Т. Н., Якубович М.

Мета роботи – з’ясувати особливості визначення місця та ролі жінки в ісламському суспільстві.

Завдання дослідження:

- дослідити стереотипне уявлення про «безправність» жінок в ісламському суспільстві
- визначити роль жінки в публічній сфері та родині: порівняння традицій країн Сходу та Заходу
- проаналізувати трансформацію прав жінок на рубежі XIX-XX ст. Ісламський фемінізм
- визначити гендерне питання в ісламських країнах на сучасному етапі

Об’єкт дослідження – роль жінки в культурі ісламу.

Предмет дослідження – основні культурні, релігійні та соціальні чинники, які визначають роль жінки в ісламському суспільстві.

Методи дослідження - аналіз, синтез, класифікація, узагальнення, системний метод, порівняльний метод.

Теоретична основа дослідження. Аналізується інформація з відкритих джерел: звіти міжнародних організацій, статистичні дані, статті та монографії вітчизняних та зарубіжних авторів.

РОЗДІЛ 1 ТРАДИЦІЙНЕ УЯВЛЕННЯ ПРО СТАТУС ЖІНКИ В СОЦІОКУЛЬТУРНИХ ВИМІРАХ ІСЛАМСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

1.1 Стереотипне уявлення про «Безправність» жінок в ісламі

Історія показує, що ще до виникнення ісламу за жінкою в різних суспільствах не визнавали належного права, і її становище прагнуло бути кращим. Наприклад, у Японії жінкам не дозволялося молитися у храмах і брати участь у будь-яких релігійних відправленнях. У Китаї жінкам було заборонено входити до храмів.

Конфуцій - давньокитайський мислитель і філософ говорив : «у звичайній жінці розуму стільки, скільки в однієї курки, а у незвичайної - скільки у двох» [1]. У Єгипті жінок часто приносили в жертву на берегах Нілу. За законами Риму, жінка була повністю залежна від чоловіка, не мала майна і не могла вважатися свідком. В Індії вона була позбавлена права читати священні тексти, вважалася власністю чоловіка, майном. Араби до ісламу нерідко навіть закопували в землю живими новонароджених дочок, боячись злиднів.

Іслам надав позитивний вплив у плані покращення становища жінки і більш стійкий правовий статус, ніж був раніше, у доісламській Аравії.

Наприклад, ісламські закони заборонили убивати дітей: «І не вбивайте ваших дітей з остраху збіднення. Ми просочимо їх і вас, воістину, вбивати їх великий гріх!

Фундаментальним і незаперечним принципом ісламського суспільства є те, що, згідно з ісламським правом, жінки є живими людськими істотами з душею, рівною душі чоловіків. Коран слугує чітким свідченням повної рівності жінок і чоловіків перед Богом, що охоплює їхні права та обов'язки.

У Священному Корані сказано: «О люди! Будьте слухняними вашому Господу, який від однієї душі створив Людину і від нього створив подібну до неї дружину, а від них двох розмноживши чоловіків і жінок, розселив їх на Землі » [12].

Здавна у релігії жінці відводилася роль господині, хранительки домашнього вогнища, матері, вірної та люблячої дружини. Цей образ став домінуючим. Чоловікові ж приділяється інша роль, більш привілейована, фактично пануюча над жінкою. В одному з Хадіс говориться «Справді, жінка була створена з ребра, і якщо ти постарася випрямити його (повністю), то зламаєш його, а якщо залишиш його, то цієї кривизни буде достатньо, щоб жити з нею» [3]. Це заклик чоловікам, батькам, братам та іншим, щоб вони обходилися з жінками по-доброму, виявляли до них добро, не чинили з ними несправедливо, дотримувалися їхніх прав і спрямовували їх до добра.

Матір для кожного з нас є першим наставником, саме вона закладає та культивує моральні та етичні засади у своєї дитини. Недарма на Сході кажуть, що «Виховуючи хлопчика, виховуєш чоловіка. Виховуючи дівчинку, виховуєш націю».

Роль жінки у суспільстві, як і чоловіка, велика. Серед небагатьох настанов у культурі ісламу, яких мусульмани суворо дотримуються до сьогодні, - особливе ставлення до матері. Повага, з якою мусульмани ставляться до своїм матерів загальновідома. Особливо теплі відносини між мусульманською матір'ю та її дітьми і та глибока повага, яку виявляють мусульманські чоловіки до своїх матерів вражає людей на Заході.

В ісламському суспільстві повага до матері та цінності материнства нероздільні. Коран ставить добре ставлення до батьків на перше місце відразу після покоріння Аллаху. Особливо красномовно роль і місце матері в житті людини описані Пророком Мухаммадом: «Одна людина запитала пророка: «Кого я повинен поважати насамперед?» Пророк відповів: "Матір". "А кого потім?", - запитав людина. "Матір", - відповів Пророк. "А кого після неї?" "Матір". "А після цього?" - спитав чоловік. "Батька" [28].

Жінка охоплює ролі матері, сестри, дочки та дружини. Ставлення чоловіків до кожної з цих груп суворо регламентоване Аллахом. Будь-яке пригнічення чи обмеження їхніх прав суворо карається. З приводу матерів, в достовірному хадісі (вислові) сказано: «Рай знаходиться під ногами матерів» [5], тобто, ставлення до них визначає добробут чоловіка – мусульманина у вічності. Від жінок багато в чому залежить те, якою буде релігійність та виховання наступних поколінь. На них покладено велику функцію збереження спокою, умиротворення, релігійності домашнього вогнища; виховання та богобоязливості підростаючого покоління. Щодо їх прав, то вони єдині в своїх правах із чоловіками у всьому. Не треба розуміти це в сенсі фізичної роботи. У кожного своя функція у житті. Якщо жінка народжує дітей, вигодовує їх своїм молоком і виховує, то чоловік повинен прикладати максимум зусиль для моральної, психологічної та духовної стабільності в сім'ї; для її матеріального достатку та захисту від зовнішньої агресії.

За бажанням, мусульманка, зі схвалення чоловіка або відповідального родича, що відповідає перед Аллахом за збереження її гідності та етики, може займатися власним бізнесом або брати участь у різних аспектах громадського та політичного життя. Це може включати роботу в таких галузях, як медицина, освіта, дизайн одягу або участь в інших професійних починаннях.

У наш час мусульманські жінки беруть активну участь у житті суспільства, освоюють нові технології, беруть участь у політиці, викладанні, журналістиці, охороні здоров'я тощо. Немає потреби перераховувати все це, але очевидно, що всупереч поширеним хибним уявленням, мусульманські жінки мають доступ до освіти та можливостей працевлаштування. Інша річ, що ці питання вирішуються індивідуально у кожній конкретній сім'ї. Адже, зрештою, чим би не займалася жінка поза домом, їй не під силу (на відміну від чоловіків) «з головою піти» [16] в роботу, до кінця відволіктися від думок про сім'ю та своїх близьких. Будинок,

з яким її пов'язують найбільш міцні узи, об'єктивно продовжує залишатися на плечах жінки. Ісламське суспільство поважає право жінки на працю - працю творчу, на благо сім'ї та суспільства.

Не можна сказати, що в політиці була і є велика кількість жінок мусульманського віросповідання. Однак не можна також стверджувати, що не мусульманські жінки у всьому світі домінують у політичних колах.

Не так давно представниць жіноцтва повсюдно стали пускати в велику політику. Тим часом упродовж усієї історії ісламу мусульманки брали участь у політичному житті суспільства. Віруючих жінок, що залишили яскравий слід в історії, справді безліч. Це і релігійні, і громадські, культурні, і навіть політичні діячі. За всю історію поширення ісламу мусульманки досягли багато чого, а деякі з них геть-чисто змінили перебіг історії. А тому їх імена потрібно знати та їх приклад наслідувати [10].

Статистичні дані свідчать, що у мусульманських країнах з'являються міністри жіночої статі.

В Новий час жінки обиралися на президентські та прем'єрські пости Індонезії (Меґаваті Сукарнопутрі), Пакистану (Беназір Бхутто), Туреччини (Тансу Чиллер) та Бангладешу (Халеда Зіа, Шейх Хасіна).

Успішні та надихаючі мусульманки сучасного світу Каролен Валкер Діалло перша суддя в Нью-Йорку, яка принесла присягу на Корані в грудні 2015 року. Це викликало як негативну реакцію, так і відгуки захоплення.

Халіма Якуб перша жінка президент Сінгапуру, Ібтіхадж Мухаммад - перша в історії олімпійської збірної США спортсменка в хустці, фехтувальниця, яка здобула бронзову медаль на Олімпійських іграх у Бразилії. Професор Дато Доктор Залеха Камаруддін – ректор найвідомішого університету Малайзії - Міжнародного Ісламського університету (ІІУМ) 28 років свого життя вона

присвятила цьому університету. Паралельно, у різні часи вона займала високі державні посади.

22- річна Шамма бинт Сухайл Фаріс Аль Мазруї є наймолодшим міністром у світі. Вона була призначена на посаду міністра у справах молоді Об'єднаних Арабських Еміратів (ОАЕ) у лютому 2016 року. Сама вона закінчила Оксфордський університет у 2015 році та здобула ступінь магістра публічної політики; вона також має ступінь бакалавра з гуманітарних наук в галузі економіки Нью-Йоркського університету в Абу-Дабі.

1.2 Роль жінки в публічній сфері та родині: порівняння традицій країн Сходу та Заходу

Сама історія держави та права західних країн ілюструє різноманітність факторів розвитку законодавства, спрямованого на пошук оптимальних механізмів реалізації прав та свобод людини та забезпечення конституційно-правових гарантій для їхнього чіткого дотримання. Що очевидно, у період після закінчення Другої світової війни в основних законах держав Заходу суттєво посилилася соціальна складова конструкції правами людини. Післявоєнна конституційна історія яскраво продемонструвала детальне та розгорнуте закріплення прав жінок на рівні вищих установчих актів.

Так, згідно з конституціями Португальської та Італійської республік [6, 8] жінкам гарантується рівність можливостей вибирати професію або будь-яку сферу трудової діяльності. Заборонені також обмеження на підставі статі для доступу до будь-яких посад та професій. Працююча жінка має ті ж права і за однакового праці отримує однакове з трудящим чоловіком винагороду - говорить стаття 37 Конституції Італії [6]. Тут якраз і простежується соціальна орієнтація європейської конструкції юридичної рівності статей. Очевидно, що у такому разі гарантією проти дискримінації жінок виступає можливість вибирати професію та отримувати однакоvu з чоловіком винагороду.

Основний Закон Польщі підходить комплексно до проблеми регулювання юридичної рівності чоловіки та жінки. У даній державі рівноправність забезпечується у таких сферах діяльності, як політика, економіка, соціальна та культурна життя. Гарантується, як закріплено у статті 33 Конституції Польщі, рівне право жінок поряд з чоловіками отримання відзнак і громадських почесних звань [21]. Таким чином, відсікаючи дискримінацію з різних підстав та в різних сферах, у Польській державі зроблено спробу досягнення загального принципу рівноправності.

Рівні можливості тут розуміються як якийсь стандарт рівноправності.

Водночас при переважній більшості конституцій світу, що проголошують гендерну рівність, на юридичній карті країн Заходу виявляє себе кричущим прикладом повної відсутності правового регулювання рівності чоловіки та жінки. Сполучені Штати Америки – держава, яке позиціонує себе як оплот демократичних права і свободи. Однак, як відомо із змісту Конституції США та поправок до неї, права жінок тут варто розглядати виключно як незвідану землю. Дев'ятнадцята поправка до Конституції США згадує права жінок, проте обмежується переважно правом голосу. Заради справедливості зазначимо, що поправка, що розглядається, була відхилена на сесії Конгресу у далекому 1972 р. Рівність у правах перед законом за ознакою статі неспроможна порушуватися чи обмежуватися Сполученими Штатами чи окремими штатами – такий зміст цієї неприйнятої поправки [11]. «Серйозний гендерний розрив в оплаті праці: жінки отримують меншу компенсацію за свою роботу, – як заявляла речник Палати представників Ненсі Пелосі у своєму виступі у лютому 2020 р. – є наслідком відсутності повної рівності» [6]. Варто думати, що, незважаючи на політичні спекуляції Джо Байдена, який офіційно заявляв, що взаємодіятиме з Конгресом, щоб включити дев'ятнадцяту поправку до Конституції США, навряд чи

американським громадянам варто очікувати закріплення конструкції гендерної рівноправності.

Інша ситуація спостерігається на Південноамериканському континенті. Великі і змістовні розділи про права і гарантії їх реалізації включає Конституція Бразилії 1988 р. Специфіка цієї країни у тому, що регулюються насамперед трудові та соціальні права жінок. Держава гарантує захист ринку праці для жінок через заборону нерівності у виплатах заробітної плати. Особливе місце в Основному Законі Бразилії відведено захист материнства та рівноправності подружжя у шлюбі [3].

Заради справедливості зазначимо, що концепції та підходи до рівності статей у кожній із країн Північної Європи відрізняються за своїм ідеологічним змістом. У Норвегії, наприклад, значну увагу у реалізації гендерної рівності приділяється пропаганді та розвитку жіночих цінностей. У Швеції успішно реалізується ідея виключно однакових можливостей для обох статей [17].

Концептуальною основою моделі рівності статей у Фінляндській Республіці виступає ідеал гендерної нейтральності, тобто, очевидної схожості, обох статей. У розглянутій державі заснований та ефективно функціонує цілий комплекс державно-правових механізмів, мета яких – забезпечення фактичної рівності статей. Так, у Фінляндії діє спеціальний закон про гендерну рівноправність, прийнятий у 1987 р.

Нормативно-правовий акт такого змісту чітко встановлює заборону на дискримінацію за ознакою статевої приналежності. Більше того, на ухваленні актів фіни не зупинилися і у 2000 р. створили спеціалізований державний орган при Міністерстві соціального забезпечення та охорони здоров'я, основною метою роботи якого виступає підготовка та розробка поправок до вищезазначеного закону про рівноправність. Звертає на себе увагу той факт, що і судові органи дуже активно задіяні у розвитку рівноправності. Так, контроль та

забезпечення захисту рівноправності чоловіків та жінок – це одна з основних обов'язків Голови Суду справедливості Фінляндії. Разом з тим на даний момент судова установа надходить мізерно малу кількість заяв та звернень про дискримінаційні правопорушення та злочини, так як за цим питанням населення Фінляндії охоче звертається до омбудсмена за Уряду [9]. Зазначимо, що так звана система квотування розвиває фінські національні механізми політики статевої рівноправності. Так, відповідно з положеннями Закону про рівність консультативні поради, державні комітети, комісії та інші органи, які мають відповідні компетенції, включаючи органи міського самоврядування, крім муніципальних рад, повинні мати у своєму складі не менше 40% представників однієї статі (чоловіків або жінок), якщо певні причини не змушують їх до іншої гендерної зміни.

Цілком очевидно, що причини такого ефективного розвитку та реалізації принципу гендерної рівності в цих державах криються в історичних та економічних умовах, а також залежать від політичних, культурних та правових традицій.

Можна з упевненістю стверджувати, що аналіз та систематизація зарубіжного досвіду у подоланні перешкод забезпечення юридичної рівності статей буде корисним та актуальним. Розглядаючи механізми гендерної рівності як системи юридичних засобів, неможливо не згадати, власне, про довгий і можливо виснажливий шлях, який пройшли країни Європи.

РОЗДІЛ 2. ЖІНКА В СУЧАСНОМУ МУСУЛЬМАНСЬКОМУ СВІТІ: ЕВОЛЮЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО І ПРАВОВОГО СТАТУСУ, НОВІ РОЛІ В КУЛЬТУРНОМУ ЖИТТІ

2.1 Трансформація прав жінок на рубежі XIX-XX ст. Ісламський фемінізм

Ісламський фемінізм як поняття сягає ще початку дев'ятнадцятого століття. Поява цього руху співвідносять із творчою діяльністю іранської поетеси Тахірі, яка у своїх творах засуджувала полігамію в ісламі, а також носіння хіджабу як приниження жінки [41].

Нове бачення світоустрою з оновленим статусом жінки, що відкрилося у сім'ї та суспільстві надавало серйозний вплив на формування картини світу народів Близького та Середнього Сходу, зокрема іранців. Слід окремо відзначити домінуючий вплив французької літератури, її жанрів, художніх прийомів, мотивів, контексту та загальної філософії на формування смакових та естетичних переваг іранців. Свіжі ідеї французьких феміністок потрапили на не надто благодатний ґрунт патріархального способу життя, свідомості, взаємодії політики та релігії. В силу цього нові погляди спочатку зіткнулися з повним відторгненням, проте поступово проникли у кола творчої інтелігенції. Фемінізм в Ірані не існував у чистому вигляді — концепція набула різночитання і інтерпретації, що дозволяли їй вбудуватися у процес загальної модернізації суспільства, не ламаючи світорозуміння обубача.

У культурному кодi іранців записаний традиційний уклад сім'ї та суспільства, який ґрунтується на догмах ісламу, тому складно вести мову про переважаючу роль фемінізму серед інших ідеологічних течій в Ірані. Швидше, набули поширення ідеї лібералізму, що увійшли до різних сфер життя: політику, економіку, суспільні відносини, сім'ю тощо. Погляд на статус жінки з ліберальних позицій став ідеологічною основою світського фемінізму, який деякі дослідники називають також ліберальним фемінізмом.

Активна взаємодія Персії із західним світом почалася в період правління династії Каджарів (1795-1925), а саме Насер ад-Дін Шаха (1848-1896), правління якого називають найдовшим у новій історії країни (47 років). У 1870-х та 1880-х гг. він зробив низку поїздок до Європи і став першим сучасним перським монархом, офіційно тим, хто відвідав ці країни. Насер ад-Дін Шах був вражений побаченим прогресом.

Насер ад-Дін Шах провів значні для свого часу реформи в країні, у тому числі у сфері культури та освіти: модернізував міста, запровадив телеграф та пошту, відкрив першу школу вищої освіти Дар вул-Фунун, першу газету, організував театр при дворі, популяризував мистецтво фотографії та багато іншого. Проте вплив та авторитет ісламських богословів, що противляться прозахідним настроям, надавали визначальний вплив на суспільну свідомість, тому ці перетворення підтримала лише прогресивно налаштована молодь.

XX ст. для Ірану стало періодом інтенсивної трансформації та модернізації, які мали унікальні властивості та національну специфіку. Під час правління династії Пехлеві (1925-1979) мала місце так звана «біла революція», націлена на створення власного цивілізаційного поля, заснованого на синтезі традицій Заходу та Сходу, а також відновлення базових рис національної культури [15].

Після путчу в Ірані (1953), що спричинив повалення демократично обраного уряду Національного фронту Ірану на чолі з М. Мосаддиком бере свій початок нова хвиля жіночого руху. У 1955 р. громадський діяч, політик, посол Ірану в Данії та депутат парламенту Мехрангіз Довлатшахі (1919–2008) заснувала організацію "Новий шлях". У 1956 р. завдяки зусиллям Сафійє Фіруз з'явилася "Жіноча ліга прихильників Декларації прав людини". У 1959 р. 15 жіночих організацій об'єдналися у федерацію «Вища рада жіночих організацій в Ірані», яка направила свої зусилля на отримання жінками виборчого права.

Незважаючи на протистояння релігійних кіл, жінки добилися права брати участь у виборах 1963 р., коли референдум показав загальну підтримку програм реформ, відомих під назвою "Біла революція".

Шах Мохаммед Реза Пехлеві провів низку перетворень: жінкам надали право обіймати високі державні посади, було підвищено вік дівчат для вступу шлюб до 18 років, закон регламентував процес розлучення, захищав права розлучених, а також заміжніх жінок . У 1960-х рр. кілька жінок увійшли до складу парламенту, жінки ставали міністрами, судьями та поліцейськими.

У 1968 р. Фаррухру Парса була призначена міністром освіти, у 1969 р. жінок, у тому числі майбутній лауреат Нобелівської премії миру (2003 р.) правозахисниця Ширін Ебаді стали судьями. Багато іранок було обрано до міських та сільських рад [15].

Жінки досягли свого — вперше за багатовікову історію Персії та Ірану вони стали мати великі права і чудово проявили себе в одвічно чоловічому світі.

Після Ісламської революції (1979), що відбулася під гаслом «Ні Захід, ні Схід», країна взяла курс на тотальну ісламізацію із збереженням іранської культурного коду.

Зміна політичних режимів супроводжувалася знайомством іранців із культурою Заходу, зокрема, ідеями фемінізму. На цьому фоні зросла кількість соціальних функцій жінки, що увійшло у конфлікт із виконанням нею традиційних сімейних обов'язків. Новою реалією Ісламської Республіки Іран (ІРІ) став вихід жінок на політичну арену та розширення їхніх соціальних ролей. Враховуючи зростаючу присутність жінок у цивільному полі, назріла гостра необхідність перегляду норм законодавства, заснованого на шаріаті, та доповнення відповідної правової бази, що регламентує цю область. Під впливом інновацій в Ірані розгорнулася полеміка навколо зростаючого залучення жінок до державного апарату, допуск до роботи в системі влади, а також необхідності

дотримання хіджабу як дрес-коду. В даний час можна говорити про існування в країні двох паралельних концепцій — світського та релігійного фемінізму. При цьому держава залишається консервативною структурою, що акумулює базові засади минулих поколінь і вбудовування в його матрицю розширеної самореалізації жінки відбувається вкрай повільно.

До вивчення феміністської течії та жіночої ідентичності в Ірані зверталися багато дослідників: Х. Багері, Б. Бамдад, М. Гупранлу, Г. Доулаті, А. Заррінкуб, М. Ізадінй, Е. Імані, Х. Моширзаде, Г. Мир, А. Наджмабаді, М. Намазі, П. Пайдар, Л. Хадем Махсус Хоссейні, Г.М. Хакі, П.М. Ханларі, Х. Хоссейні-Акбарнежад, Х. Худфар та інші, які прямо або побічно стосувалися філософського та культурологічного ракурсу проблеми, проте вони не дійшли єдиної думки щодо визначення понять. Концепція фемінізму в Ірані зазнала структурних і частково ідеологічних трансформацій, що дало підставу деяким іранським вченим, наприклад М. Махмудяну [Махмудян, 2001] та Ж. Шадіталаб [Шадіталаб, 2003], зробити висновок про відсутність у цій країні концепції фемінізму як такого.

У Єгипті ідею гендерної рівності наприкінці XIX століття розвивав арабський юрист Касім Амін. Автор велику увагу приділяв проблемі сегрегації за статевою ознакою, що має місце в ісламі (носіння паранджі та інститут багатоженства). На думку Аміна, це суперечить справжньому духу ісламської релігії [21].

Сучасними та класичними дослідниками в галузі ісламського фемінізму прийнято вважати насамперед саудійську дослідницю антрополога Мей Ямані та афро-американського професора Аміну Вадуд. Ісламський фемінізм не є феноменом виключно західного чи східного суспільства. Ця ідеологія має глобальний характер. Вона спонукає сучасне суспільство до радикального переосмислення ідейнорелігійних канонів для того, щоб суспільство в Західній

Європі пододало таке масове явище, як ксенофобія, і могло знайти шляхи до зближення різних діаспор, зменшивши при цьому спосіб популярної психологічної поведінки "свій - чужий".

Основну роль у формуванні толерантного суспільства Західній Європі по відношенню до інших конфесійних груп грає компроміс. Секуляризоване західне суспільство, можливо, ще не готове прийняти у своїх державах людей з сильним релігійним переконанням, час, як і самі мігранти з Близького та Середнього Сходу виявляють відчуження від ліберально-демократичних цінностей Західного світу. Ісламський фемінізм дає певну надію на діалог цивілізацій, компроміс цінностей західної та східної (мусульманської) культур. У період президентства Анвара Садата (1970–1981) відзначено піднесення жіночого руху. У 1979 р. у Єгипті було прийнято закон, названий у народі «Закон Джихан» (на ім'я дружини президента), у якому офіційному багатоженству ставилася певна перешкода. Одружитися вдруге чоловік міг лише з письмового дозволу першої дружини [4]. У Єгипті лідером другої хвилі фемінізму була, безсумнівно, Наваль Саадаві – соціолог, лікар і письменник, що постійно порушувала «Жіноче питання» у своїх роботах. У 1972 р. Наваль опублікувала книгу під назвою «Жінка і секс», в якій виступила проти сексизму – дискримінації людей за ознакою статі та практики генітального обрізання дівчаток (вона сама зазнала цієї процедури у дитинстві) [14].

У правління Хосні Мубарака (1981–2011) у 1980-ті роки. У країні фараонів почалася поступова ісламізація. На вулицях став помітнішим вплив ісламу: жінки носили одяг, що закриває обличчя, а чоловіки не голили бороди [5].

Включення арабських країн у процеси глобалізації, проникнення в регіон інформаційно-комунікативних технологій відкрили арабським жінкам шлях до гендерної рівності.

У 2000 р. єгипетський парламент в ході запеклих дебатів ухвалив закон, відповідно до якого єгипетські жінки отримали право ініціювати шлюбозрозлучний процес, мотивуючи його несумісністю характерів та неможливістю подальшого спільного проживання (позов має бути розглянутий протягом трьох місяців). Це отримало назву «hula» – хула, тобто розлучення з ініціативи дружини [6]. Щоправда, у цьому разі зберігається істотне застереження: жінка має повернути махр, тобто викуп, який майбутній чоловік свого часу сплатив батькам нареченої. Оскільки появі закону сприяла дружина экс-президента Мубарака, у народі серед недоброзичливців колишнього режиму він отримав назву «Закон Сюзанни Мубарак», за аналогією із законом першої леді Джіхан Садат. За старим законом чоловікам надавалося одностороннє та безумовне право розлучення з дружиною, тоді як жінкам доводилося долати великі труднощі, щоб отримати розлучення через суд та домогтися рішення про аліменти [7].

Жінці, яка подає на розлучення, потрібно було ще довести факти поганого поводження зі сторони чоловіка (процедура дуже складна і заплутана, бувало, що жінки по 10 років чекали на дозвіл шлюбозрозлучної тяжби). Поправки, що пропонуються, суттєво спрощують процедуру розлучення для жінок [8]. Також у 2000 р. жінки Єгипту вперше отримали паспорти та Верховний суд підтримав право заміжніх жінок виїжджати за кордон без згоди та супроводу чоловіка (або батька та брата). Активісти руху на захист прав жінок назвали це рішення великою перемогою.

«Арабська весна» 2011 р. призвела до наростання ісламістських настроїв та прийняття новою державою низки дискримінаційних законів. З січня до листопада 2011 р. на площі Тахрір, яка стала символом «фінікової революції», жінки різного віку, різних соціальних верств і віросповідань вимагали змін і наполягали на своїй участі у будівництві нової країни.

У лютому 2014 р. вперше в історії Єгипту активістка ліберальної партії «Ад-Дустур» («Конституція») Хала Шукралла обрана її головою. Вона стала не лише першою жінкою на чолі партії, а й першим представником коптської (християнської) меншини на подібній посаді. Хала Шукралла (59 років) змінила 71-річного экс-голову МАГАТЕ Мухаммада альБарадеї на посаді голови Конституційної партії. Аналітики назвали факт обрання представниці прекрасної статі на посаду голови партії значущою і навіть унікальною подією в історії сучасного Єгипту. Рішенням партійного керівництва колишній голова партії "Ад-Дустур" Мухаммед аль-Барадеї став її почесним головою.

Отже, наприкінці ХІХ ст. хвиля фемінізму дійшла до мусульманських країн – основним джерелом таких радикальних ідей стала література, створена під впливом ідей фемінізму та висвітлює жіноче питання. Таким чином, сучасні феміністки активно борються за законне визнання своїх гендерних прав як необхідну умову модернізації країни, що є оптимістичною на тлі загальної ситуації в мусульманському світі.

2.2 Гендерна політика Туреччини: шлях до егалітарності

Сьогодні жінки в Туреччині мають такі ж права, як і жінки у високорозвинених країнах світу. Однак, перш ніж досягти теперішнього становища, їхній статус трансформувався протягом кількох століть. Ці етапи можна розділити на п'ять: доісламський період, період ісламського впливу, танзимат, конституційний період та республіканська епоха.

Після прийняття ісламу арабські культурні норми почали проникати в турецьке суспільство, особливо в міських центрах, витісняючи корінні турецькі звичаї. Ці традиції швидко утвердилися в соціальній, мистецькій та літературній сферах. Серед цих традицій переважало переконання про вроджену інтелектуальну неповноцінність жінок порівняно з чоловіками, що призвело до

систематичного позбавлення жінок прав. Ця дискримінація поширювалася і на дівчаток, яким не надавався такий самий статус, як хлопчикам у сім'ях. У сімейних розрахунках дочки часто не бралися до уваги, а батьки вважали законними нащадками лише своїх синів. Як наслідок, жінки стикалися з розлученням, якщо вони не могли народити хлопчиків, що підкреслює глибоко вкорінені гендерні упередження, які панували в суспільстві[44].

На жінок поширювалися суворі суспільні обмеження, включаючи заборону ходити вулицями без супроводу і обов'язок триматися на значній відстані позаду своїх чоловіків під час перебування в громадських місцях. Їхня участь у громадських заходах була суворо обмежена, а в театрах визначалися спеціальні дні для відвідування жінками та виділялися окремі зони для них. Крім того, такі види транспорту, як тролейбуси, човни чи потяги, мали секції, призначені виключно для жінок. В одязі вимагалось дотримуватися суворого дрес-коду, який характеризувався чорним одягом, відомим як чаршаф, що покривав тіло з голови до п'ят. Крім того, жінки закривали обличчя чорними чадрами - практика, що ґрунтується на тлумаченні вчення Корану.

Вони не мали жодних цивільних прав на спадщину. Чоловік міг розлучитися з жінкою, просто сказавши їй: "Я розлучаюся з тобою". Цього було достатньо, щоб жінка стала розлученою згідно з шаріатом, мусульманським канонічним правом. Жінок не включали навіть до перепису населення[57].

Такий нижчий статус жінок в Османській імперії був головним чином зумовлений відсутністю у них освіти та економічної свободи. Жіноча частина населення мала доступ лише до медресе - шкіл, де викладання релігії здійснювалося на основі арабської писемності. Викладання природничих наук, іноземних мов і мистецтв у цих школах було заборонено. Під сильним впливом релігії все, що могло слугувати розширенню світогляду людини, вважалося чужим, навіть гріховним. Що ж до жінок, то вони були позбавлені навіть цієї

незначної освіти. Лише наприкінці XVIII століття османські державні діячі нарешті усвідомили соціальну, економічну та культурну прірву між імперією та західними народами і почали вживати заходів, щоб подолати цю прірву. Розпочався великий рух вестернізації. Класична османська система освіти розглядалася як основний фактор, що спричинив занепад імперії. Отже, вестернізація шкіл супроводжувалася багатьма змінами, які вплинули на суспільство в цілому. Ця епоха оновлення отримала назву Танзімат [44,57].

За часів Танзімату багато турецьких студентів було відправлено за кордон, а багато іноземних експертів було запрошено до Туреччини в надії на просування руху вестернізації. І турки, які отримували європейську освіту за кордоном, і іноземні експерти незабаром усвідомили жалюгідне становище турецьких жінок. Вони почали наголошувати на тому, що суспільство, яке позбавляє своїх жінок освіти, ніколи не зможе розвиватися. Адаже до того часу в консервативному османському суспільстві жінок недооцінювали і вважали слабкими та слабкодушкими. Існувала навіть популярна приказка, яка підтримувала це переконання: «Довге волосся, маленький розум»[57].

В результаті цих спостережень в освітній системі імперії відбулися серйозні зміни: почалося розширення освітніх можливостей для дівчат. У Стамбулі було відкрито кілька початкових шкіл для дівчат, а у 1870 році відкрилися жіночі педагогічні коледжі та ремісничі училища, де дівчата могли здобути спочатку середню, а потім і вищу освіту. Проте наприкінці XIX століття існувало лише дев'ять руштіє, або початкових шкіл для дівчат, і дев'ять учительських коледжів. У кожній з цих установ навчалася не більше трьохсот учениць.

У другій половині дев'ятнадцятого століття молодотурки, перші турецькі реформатори, стали головними захисниками прав жінок. Як не дивно, всі вони були чоловіками. Як пояснювалося вище, їхні перші спроби були спрямовані на

освіту жінок. Вони звинувачували суворе дотримання традицій у тому, що вони перешкоджали освіті жінок [24].

Один з революціонерів, Намік Кемаль, патріот і переконаний прихильник свободи, вважав, що соціальна рівність і свобода повинні передувати політичним правам. Він стверджував, що цього можна досягти, лише відірвавшись від традицій, які гнітили суспільство. В одному зі своїх есе він писав наступне: "Цікаво, чи існує інша концепція, окрім суми всіх забобонів, які називаються традиціями, щоб зробити цей світ випробуванням для людей? Смерть страшна, але вона триває лише хвилину. Традиції - вічні. Людина не так страждає від хвороби чи голоду, як від традицій»[30].

Початкові спроби покращити становище жінок в Османській імперії не принесли значних покращень. Тим не менш, з'явилися два помітні досягнення: по-перше, започаткування дискурсу про права жінок, а по-друге, визнання цінності жіночої освіти. З часом кількість захисників прав жінок зростала, поширюючи свої ідеї публічно. Під час Другого конституційного періоду, що характеризувався зростанням духу свободи, перегляд статусу жінок в імперії став більш можливим. Хоча їхнє представництво залишалося незначним, жінки отримали доступ до університетів [37].

Деякі жінки почали активно виступати за свої права, відмовляючись від традиційних форм протесту на користь літературного самовираження. Зокрема, Ісмет Хамм, одна з небагатьох турецьких жінок, що піднялися соціально, сформулювала свої погляди у статті під назвою "Що з нами станеться?", опублікованій у серпні 1908 року в стамбульській газеті "Ікдам". Звертаючись до панівних антифеміністичних настроїв у турецькому суспільстві, вона підкреслила економічні труднощі, з якими стикаються незаміжні, овдовілі або розлучені жінки, позбавлені доступу до професійних можливостей. Хамм виступала за економічну незалежність жінок, відстоюючи їхнє право на

різноманітні професії, окрім домашнього ремесла. Вона підкреслювала важливість зайнятості жінок для їхньої фінансової незалежності, незалежно від сімейного стану. Освіта стала життєво важливим імперативом для жінок, у якому не можна їм відмовляти. Ісмет Ханім підкреслювала, що освіта - це двері для жінок, які дозволяють їм вийти на ринок праці та звільнитися від економічної залежності від чоловіків. Її твердження підкреслило переважаюче серед багатьох жінок уявлення про те, що шлюб в першу чергу слугує засобом економічної безпеки, коли чоловік сприймається в першу чергу як годувальник, а не як партнер для спілкування чи емоційного задоволення [44].

Ісмет Ханім підійшла до цього питання насамперед з економічної точки зору, що заслуговує на значну увагу з огляду на історичну незмінність статусу турецьких жінок з часів середньовіччя. Її стаття представляла сміливу позицію, особливо з огляду на протилежні погляди, яких дотримувалися інші жінки, яких вважали освіченими і які чинили опір ідеї жіночого визволення. Наприклад, Кечеджизаде Ікбал Ханім сформулювала рішучу антифеміністичну позицію, стверджуючи прихильність до мусульманської етики, яка відстоює чоловічу вищість як невід'ємну, а жіночу підлеглість як природну. Вона виступала проти прагнення жінок до політичних і професійних прав, стверджуючи, що притаманна їм жіночність перешкоджає виконанню таких ролей, продиктованих законами природи [37].

Ці розбіжності у поглядах підкреслюють внутрішні суперечності між самими жінками щодо їхніх суспільних ролей і прав. Крім того, важливо зазначити, що і Ісмет Ханім, і Кечеджизаде Ікбал Ханім були одними з небагатьох освічених турецьких жінок свого часу, які мешкали переважно в Стамбулі. Ситуація сільських жінок, які не мали доступу до освіти, була помітно відмінною. Цікаво, що сільські жінки часто відчували порівняно більше свободи, ніж їхні міські співвітчизниці, що пояснюється космополітичним характером

великих міст. У міському середовищі патріархальні межі були більш вираженими через різноманітність населення та усвідомлену потребу в чоловічій власності, тоді як у сільській місцевості зберігалася сильніша прихильність до традиційних турецьких звичаїв з обмеженим впливом зовнішніх чинників [37,44].

Значне поліпшення становища жінок у Туреччині розпочалося після створення республіки. Ця трансформація була зумовлена кількома факторами, ключовим з яких стало значне скорочення чисельності чоловічого населення внаслідок тривалих конфліктів і воєн. До початку Першої світової війни та Війни за незалежність Туреччини, які призвели до значних людських втрат, жінки переважно займалися сільським господарством, що відображало традиційні гендерні ролі.

Участь чоловіків у військових конфліктах призвела до того, що жінкам довелося взяти на себе різні ролі, які традиційно виконували чоловіки, у сферах промисловості, торгівлі та управління. Однак ця участь обмежувалася тим, що жінки обіймали посади, які звільняли чоловіки, без супутніх прав і привілеїв. Кемаль Ататюрк, лідер Війни за незалежність Туреччини та засновник Турецької Республіки, усвідомлював цю нерівність. Після військової перемоги Ататюрк відстоював інтереси турецьких жінок поряд з більш широкою програмою реформ, спрямованою на модернізацію Туреччини в національну, прогресивну державу.

Законодавчі акти 1926 року в Туреччині дійсно були на той час кроком вперед, але вони не пропонували повної рівності в шлюбі. Крім того, відповідно до сімейного законодавства, яке діяло до листопада 1990 року, дружині потрібна була згода чоловіка, щоб прийняти будь-яку оплачувану роботу. У той час як закон дозволяв повнолітнім особам (старше 18 років) одружуватися без згоди старших членів сім'ї, шлюбний вік встановлювався на рівні 17 років для

чоловіків і 15 років для жінок — обидва вони не досягли повноліття. Для одруження молодших 18 років людей потрібен був письмовий дозвіл старших родичів. Право ініціювати шлюбозлучний процес мали обидва партнери з подружжя, але в суперечках перевага надавалася чоловікові, особливо в справах, що стосувалися дітей [40].

Ататюрк розумів, що для досягнення цього бачення необхідно зруйнувати давні чужі традиції та інститути, які вкоренилися в турецькому суспільстві протягом століть. Це завдання було за своєю суттю складним і вимагало системного підходу до вирішення різних питань. Спочатку Ататюрк зосередився на секуляризації та звільненні адміністрації країни від впливу ісламських доктрин. Він визнавав, що постійний ісламський тиск на державу перешкоджає суттєвому прогресу. Переплетення релігії з державою становило значну перешкоду для здійснення реформ. Ататюрк сприймав відокремлення релігії від держави як необхідну умову, визнаючи, що релігійний консерватизм перешкоджатиме зусиллям з модернізації суспільства. Таким чином, реформаторський рух Ататюрка ґрунтувався на принципі секуляризації і мав на меті прокласти шлях до всебічної модернізації суспільства. Ататюрк розумів, що його зусилля з емансипації жінок потребують певного часу, якщо не довгих років, то хоча б якогось проміжку часу. Хоча перші кроки до жіночої емансипації були зроблені в період Танзімату і дещо розширилися за часів Конституційної ери, вони не охоплювали мільйони жінок у країні. Більше того, попередні спроби обмежувалися наданням освітніх можливостей для жінок лише в окремих містах. Цивілізованість нації можна виміряти за тим, яке відношення вона має до жінок [24,40].

Народження Турецької Республіки після війни за незалежність стало періодом глибоких соціальних і політичних перетворень. Мустафа Кемаль Ататюрк, архітектор цієї нової нації, визнавав вирішальну роль, яку відігравали

жінки під час воєнних дій. Побачивши на власні очі їхню мужність і самопожертву, Ататюрк став поборником прав жінок, розпочавши стратегічну кампанію з ліквідації традиційних патріархальних структур і започаткування ери розширення прав і можливостей жінок. Ататюрк уявляв собі майбутнє, в якому турецькі жінки користуватимуться соціальними та політичними привілеями нарівні зі своїми західними представницями жіночої статі. Однак він також був прагматиком. Усвідомлюючи, що повна культурна зміна може зайняти кілька поколінь, він надавав пріоритет правовим рамкам, які б гарантували права жінок. Це означало ліквідацію існуючих дискримінаційних законів і створення нових, які б закріплювали жіночу рівність. Але одних лише правових реформ було недостатньо. Освіта, особливо для дівчат, стала центральним елементом його стратегії. Він розумів, що добре освічене майбутнє покоління, виховане освіченими матерями, матиме вирішальне значення для збереження прогресу[44]. Ататюрк бачив сучасну Туреччину, побудовану на силі та внеску обох статей, він кинув виклик традиційним практикам, які перешкоджали прогресу, в тому числі звичаю закривати обличчя чадрую. Він вважав таку практику перешкодою для суспільного прогресу та національної гідності.

Кемалізм надавав жінкам можливість працювати поза домом, головним чином на виробництві, але їх участь у громадському і політичному житті була обмежена. Таким чином, хоча положення Цивільного кодексу Туреччини, що регулюють права жінок, були досить прогресивними на момент їх прийняття, турецькі жінки продовжували боротися за свої соціальні та політичні права, прагнучи створити умови для більш активної участі в суспільному житті країни. У квітні 1923 року під час обговорення закону про вибори депутатів жінки намагалися порушити питання виборчого права. Однак Закон про вибори, прийнятий у квітні 1923 року, подібно до закону 1909 року, визнавав право обирати і бути обраним лише за чоловіками. Це положення також було

перенесено до Конституції 1924 року. У лютому 1924 року було створено Союз турецьких жінок, який офіційно заявляв про свою аполітичність, проте на практиці активно займався боротьбою за надання жінкам політичних прав. Протягом наступних трьох років до статуту організації було внесено зміни, які чітко визначали її головну мету як досягнення конституційних політичних прав для жінок. Союз анонсував свою участь у виборчому процесі 1927 року і активно готувався до них, продовжуючи боротьбу за реалізацію своїх цілей протягом наступних років [40].

Спадщина Ататюрка щодо прав жінок залишається предметом постійних дискусій. Однак його зусилля, безсумнівно, запустили процес соціальної та політичної трансформації. Стратегічно подолавши суспільний опір, надавши пріоритет освіті та створивши правові рамки, він заклав фундамент для майбутнього, в якому турецькі жінки можуть брати активну участь у формуванні своєї нації. Ататюрк заохочував жінок-актрис з'являтися на сцені, де раніше жіночі ролі виконували або не мусульманки, або переодягнені в жіноче вбрання чоловіки, а в 1932 році в Туреччині відбувся перший конкурс краси, учасниці якого з'явилися на сцені в купальниках, а Міс Туреччина 1933 року була обрана Міс світу. Після перемоги на конкурсі "Міс Туреччина" у 1932 році Керіман Халіс Ханім представляла Туреччину на Міжнародному конкурсі краси та грації (оригінальна назва - "Міжнародний конкурс краси та грації "). Вона представляла Туреччину в конкурсі "Міс Всесвіт" і "Міс Світу". 31 липня 1932 року вона була обрана королевою краси світу 25 голосами з 28 членів журі. Результати конкурсу були оголошені в газеті Cumhuriyet від 1 серпня 1932 року наступними словами "Міс Туреччина Керіман Халіс Ханім була обрана міс світу». Перше місце Керіман Халіс на світовому конкурсі краси викликало великий захват у турецькому суспільстві. Після повернення до Туреччини з конкурсу Керіман Халіс зустрів великий натовп на вокзалі Сіркеджі і конкурсантка отримала

близько 30 тисяч вітальних телеграм. На прохання президента Мустафи Кемалья було влаштовано прийом на її честь. На цьому прийомі Мустафа Кемаль поцілував Керіман Халіс у чоло і сказав: "Я називатиму тебе Едже». Після прийняття Закону про прізвища в 1934 році Ататюрк дав Керіман Халіс прізвище "Едже" як її прізвище [38].

Не дивлячись на усі зміни, турецьке суспільство в той час ще не було готове прийняти серйозні зсуви в статусі жінок, поки вони не були запроваджені Ататюрком після проголошення республіки.

Початкова реформа була зосереджена на шлюбному законодавстві, скасувавши багатоженство і дозволивши цивільні шлюби і розлучення. Саме це відкрило шлях до вирішення питання політичної участі жінок в житті республіки. Залучення жінок до суспільного життя розпочалося на місцевому рівні, з їхнього допуску до муніципальних виборів, а згодом вони отримали виборче право, забезпечивши собі право голосу на загальних виборах. Нарешті, у 1934 році реформа надала жінкам право балотуватися до Національних зборів. Сам Ататюрк активно підтримував конкретних жінок-кандидаток, що призвело до того, що жінки-депутатки зробили свій внесок у турецьку політику. Важливо зазначити, що участь у різних сферах, включаючи бізнес, торгівлю та політику, була новою концепцією як для турецьких чоловіків, так і для жінок на початку існування республіки. Важливі досягнення були здобуті під час місцевих виборів у 1930 році та парламентських виборів у 1935 році, коли від Союзу турецьких жінок були обрані жіночі депутати, які зосредили свою роботу на подоланні жіночої неграмотності та вирішенні проблем у соціальній сфері. Завдяки муніципальному закону від 3 квітня 1930 року, турецькі жінки отримали політичні права вперше в історії країни, зокрема право голосу та можливість бути обраними до міських рад. Зусилля Союзу турецьких жінок призвели до прийняття закону 8 жовтня 1934 року Великими Національними Зборами

Туреччини, який вступив в дію 5 грудня того ж року, гарантуючи жінкам право бути обраними та обирати. Першою жінкою-депутатом в історії Туреччини стала селянка Хатідже Чірпан, яка була обрана в 1935 році за рекомендацією Мустафи Кемаля Ататюрка [27].

Отримання виборчих прав жінками сприяло високій активності виборців на виборах 1935 року, де участь брала виключно Республіканська народна партія, тому всі жіночі кандидатури могли бути представлені лише цією партією. Велике зацікавлення та участь жінок, як на рівні виборців, так і на рівні кандидатів, спостерігалося протягом цих виборів. У великих містах явка склала понад 80%, з яких 48% становили жінки. В результаті, після виборів 1935 року, парламент поповнився 17 жіночими депутатами з 399, а наступного року до них приєдналася ще одна жінка, збільшивши їх кількість до 18, або 4,5% від загальної кількості депутатів, що залишається рекордним показником. З введенням багатопартійної системи в 1946 році кількість жінок у владі зменшилася до 9, або 2%, до 1950 року впала до 3, або 0,6%, і до 1965 року склала 11, або 1,8% [44].

Після смерті Мустафи Кемаля Ататюрка у 1938 році, турецьке суспільство почало повертатися до традиційних звичаїв, відмовляючись від деяких нововведень, зокрема, жінки знову почали одягати чадри без будь-яких обмежень. В контексті «жіночого питання» на початку ХХ століття, психологічні та етичні цінності, які виходили з традиційних ісламських вірувань, все частіше ставали предметом політичних дебатів. Ця тенденція з часом лише посилювалася, що підтверджується таким фактом: на виборах 1935 року до Великих Національних Зборів Туреччини було обрано 18 жінок, що складало 4,5% від загальної кількості депутатів, але через 50 років цей відсоток знизився до лише 0,6%. Активістки жіночого руху все більше сподіваються на підтримку з боку глобального громадянського суспільства, транснаціональної публічної сфери та міжнародних урядових організацій у досягненні своїх цілей.

Що стосується сьогodнішньої Туреччини, то не можна сказати, що емансипація жінок досягла своєї остаточної мети. Туреччина все ще проходить через ті труднощі, через які західні країни пройшли століття тому, однак, сліди минулої епохи все ще залишаються, особливо у віддалених куточках країни. Це, в першу чергу, може бути пов'язано з браком освіти, оскільки проблема навіть початкової освіти і грамотності в Туреччині ще не вирішена повністю. У міських районах більшість турецьких жінок тепер працюють, отримують рівну з чоловіками зарплату і роблять свій внесок у дохід і процвітання своїх сімей та країни.

Незважаючи на законодавчо закріплені права і видимість у суспільному та професійному житті, турецькі жінки продовжують зіткнення зі складнощами в боротьбі за рівність з чоловіками та за покращення свого становища в модернізованому суспільстві. Освіта, яка є одним із фундаментальних прав, недоступна для багатьох з них. Проблема аналіфетизму серед жінок залишається актуальною, оскільки близько 30% жінок не вміють читати і писати, що в три рази перевищує такий показник серед чоловіків. Жінки становлять 35% робочої сили країни (з яких менше 20% працюють у міських районах), однак ця статистика приховує факт, що три чверті працездатних жінок зайняті в аграрному секторі, працюючи на сімейних фермах без оплати та соціального захисту. Майже третина турецьких жінок зазнає насильства, багато з яких регулярно, від своїх чоловіків чи інших членів сім'ї. Жіноче представництво в національному парламенті наразі не перевищує 3% [37].

Наразі можна простежити неоднозначну тенденцію, щодо залученості жінок та їх безпеки. З одного боку, Туреччина отримала нову хвилю жінок-мерів після успіху опозиції на виборах. На міських виборах 3 квітня 2023 року здобула перемогу 31-річна Гюлістан Сонук на виборах у консервативному центрі Туреччини ставши частиною хвилі нових жінок-мерів, які завдали переломної

поразки правлячій партії президента Ердогана. "Вибори пройшли між двома жорсткими позиціями. Одна з них - це менталітет, який розглядає жінок як людей другого сорту, а інша - захист свободи жінок. Громадськість обрала останню", - сказала Сонук у телефонному інтерв'ю [52].

Десять з 11 жінок-мерів були представницями опозиційних партій, і в середньому вони отримали майже 53% голосів виборців, свідчать дані Жіночої платформи за рівність (ESIK). На останніх місцевих виборах у 2019 році було обрано лише чотирьох жінок-мерів. За неофіційними даними, з 922 округів Туреччини жінки виграли 64, причому більшість з них - від опозиції [52].

З іншого боку, гендерні питання в сучасній Туреччині продовжують хвилювати громадськість, адже 20 березня 2021 уряд правлячої партії Туреччини вийшов з з основоположного європейського договору «Про запобігання та протидію насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами». Конвенція підкреслює важливість превентивних заходів для усунення першопричин насильства щодо жінок. Це включає в себе інформаційні кампанії, освітні програми та виховання культури гендерної рівності. Стамбульська конвенція широко визнана як угода за її комплексний підхід до боротьби з насильством щодо жінок. Вона встановлює міцну правову основу і є моделлю для національного законодавства та політики [53].

2.3 Зміни статусу жінки в Об'єднаних Арабських Еміратах

Відкриття нафти на території Об'єднаних Арабських Еміратів розпочало епоху глибоких перетворень для цієї країни. Традиційна соціальна структура, глибоко вкорінена в бедуїнських звичаях, почала стрімко змінюватись у бік сучасного способу життя. Донафтова епоха в ОАЕ характеризувалася способом життя, зосередженим на рибальстві та торгівлі, а трансформацію ролі еміратських жінок у суспільстві можна розглядати в контексті ширших змін у

соціально-економічному ландшафті ОАЕ протягом ХХ століття. До відкриття нафти в ОАЕ жінки брали активну участь у різних видах економічної діяльності, таких як сільське господарство та перлинна промисловість. Жінки з середнього та нижчого соціальних класів мали значний ступінь економічної автономії, займаючись різними видами діяльності - від торгівлі товарами до пошиття одягу, а також керували роздрібними магазинами та бізнесом у сфері нерухомості. Однак Велика депресія 1929 року сильно вплинула на перлинну промисловість, зменшивши попит і тим самим створивши проблеми для економічного добробуту жінок. У цей період їхня праця була переорієнтована на виконання домашніх обов'язків, оскільки чоловіча робоча сила шукала кращих можливостей у сусідніх країнах після відкриття нафтових родовищ, а на плечі жінок лягав додатковий домашній тягар [51].

Хоча участь жінок у політиці все ще була не дуже поширеною, жінки з різних верств суспільства були залучені до публічної сфери через різні види економічної діяльності. Пересічні жінки були навіть більш схильні до повсякденної публічної взаємодії, ніж жінки з королівських родин або жінки з вищого соціального класу, оскільки вони стикалися з меншими соціальними обмеженнями. Хоча описані вище жіночі заняття були поширені протягом усієї донафтової епохи, економічна роль жінок була найбільш помітною до краху ринку перлів у 1930-х роках. Після погіршення політичної ситуації роль жінок в економіці почала зменшуватися. Загальний стан здоров'я жінок також погіршився, і набагато більше жінок помирало під час пологів. Прогрес у сфері охорони здоров'я та освіти почав з'являтися лише у 1950-х роках зі створенням закладів охорони здоров'я та освіти, і саме тоді зайнятість жінок знову почала зростати з року в рік [25].

Після відкриття нафти в 1960-х роках і утворення союзу семи еміратів, що нині складають ОАЕ, правителі країни всіляко сприяли тому, щоб жінки

здобували формальну освіту і приєднувалися до робочої сили. З боку уряду було повне розуміння гострої потреби в жінках для розбудови молодої держави. Університет ОАЕ був створений через кілька років після об'єднання семи еміратів, що дозволило врахувати культурні особливості (наприклад, гендерну сегрегацію), аби прийняти більше жінок. У цей час уряд наголошував на важливості освіти для жінок, що призвело до зростання рівня жіночої грамотності з 22% у 1970 році до 70% у 1985 році. Хоча нова нафтова економіка запропонувала жінкам більше освітніх та економічних можливостей, еміратські жінки набагато активніше використовували освітні можливості, на противагу можливостям працевлаштування [46].

Хоча освіта вважалася корисною для жінки не лише поза роботою, але й вдома (наприклад, вважалося, що більш освічена мати може краще виховувати своїх дітей), вихід на ринок праці не мав таких позитивних наслідків. У багатьох жінок більше не було фінансової потреби працювати, а проведення часу поза домом і далеко від сім'ї та дітей розглядалося як відволікання від домашнього життя. Не зважаючи на те, що еміратські жінки мали більше можливостей працювати, багато з них продовжували сидіти вдома, як і ті жінки до них, які не мали можливості працевлаштуватися, коли вони цього потребували.

Парадоксально, але накопичені нафтові багатства, здавалося, перешкоджали економічному і соціальному розвитку жінок. Складні умови праці в нафтовій промисловості унеможлилювали їхню участь у ній, а значно вищі заробітки членів сім'ї-чоловіків ще більше стримували їхню участь у трудовій діяльності. Люди в цьому регіоні раптово пережили швидкий перехід від традиційного типу існування, де переважали витоки життя арабських бедуїнів, до порівняно сучасного способу життя. Цей процес модернізації мав значний вплив на всіх членів суспільства ОАЕ, включно з жінками. Для тих арабських жінок, які переживали зміни протягом останніх 50 років, “модернізація” означала

зміну базової соціальної структури від великих, розширених сімей до малих, нуклеарних сімей, можливість вперше отримати формальну освіту, можливості працевлаштування на ринку праці в різноманітних професіях і нове усвідомлення навколишнього світу завдяки новим системам комунікації. Для арабських жінок у країнах, які століттями перебували під східною, а потім західною окупацією, запит на зміну свого статусу збігся зі зростанням рівня націоналізму в різних мусульманських країнах і необхідністю наздогнати Захід після століть соціальної та економічної стагнації. Таким чином, причини націоналізму і фемінізму збіглися в Єгипті і Палестині, а також в неарабських мусульманських державах Індії, Ірані і Туреччині. В інших арабських країнах зміни відбувалися дещо довше через різні соціальні та політичні обставини, але поступово потужна комбінація націоналістичних і феміністичних сил принесла зміни для ліванських, сирійських, іракських та йорданських жінок, а також для жінок по всій Північній Африці. У випадку Алжиру та Палестини жінки фактично боролися пліч-о-пліч з чоловіками у національно-визвольній боротьбі, і палестинські жінки продовжують робити це і сьогодні. Це не обов'язково гарантувало їм рівний статус з чоловіками, але їхнє становище значно покращилося[46].

На відміну від деяких інших ближніх арабських держав, які переглянули ісламські закони про шлюб і сім'ю (наприклад, обмеження мінімального віку для вступу в шлюб і скасування необмеженого права на відмову від шлюбу), в ОАЕ ісламські закони, що стосуються шлюбу і сім'ї, залишаються майже недоторканими. Тому, оскільки існує загальна згода з цими законами, немає потреби і в значних реформах в цій сфері.

Коли в 1971 році утворилися Об'єднані Арабські Емірати, освітнім потребам було надано найвищий пріоритет, і новостворений уряд поставив собі за мету надати кожній дитині, як дівчинці, так і хлопчикові, найкращу освіту з усіх

можливих. Після утворення Об'єднаних Арабських Еміратів школи, що перебували у піддані Кувейту, були передані федеральному Міністерству освіти. Тепер, коли уряд мав власне джерело доходів від нафтових родовищ, кожній дитині був забезпечений доступ до навчальних закладів. З 1971 року бюджет Міністерства освіти збільшився в чотирнадцять разів. Зараз в ОАЕ налічується 350 шкіл, на додаток до нового університету ОАЕ, в яких навчається 94 425 учнів і працює 7 849 вчителів. Щоб задовольнити потреби зростаючого іноземного сектора, по всій країні відкрилася велика кількість приватних шкіл [51].

У регіоні Перської затоки лише протягом останніх 10-20 років жінкам взагалі дозволили працювати, але на сьогоднішній день найбільшого прогресу було досягнуто на професійному рівні, в основному в сферах освіти, охорони здоров'я та соціальної роботи, насамперед тому, що в більшості країн Перської затоки все ще активно практикується сегрегація за ознакою статі [46].

Зараз освіта для мешканців Еміратів є безкоштовною в державних школах, коледжах та університетах. Уряд ОАЕ зосереджується на усуненні гендерної нерівності в освіті та забезпеченні рівного доступу до всіх рівнів освіти та професійної підготовки для вразливих верств населення, включаючи жінок та осіб з інвалідністю. Стаття 17 Конституції ОАЕ та стаття 1 Федерального закону № 11 від 1972 року про обов'язкову освіту передбачають, що освіта в ОАЕ є обов'язковою на початкових етапах і безкоштовною на всіх етапах для громадян країни. Прагнучи привести вік обов'язкового закінчення школи у відповідність з багатьма іншими розвиненими країнами світу, Кабінет міністрів ОАЕ ухвалив новий закон у липні 2012 року. Цей закон зобов'язує еміратських дітей розпочинати навчання у віці 6 років і відвідувати школу до закінчення 12-го класу або до досягнення 18-річного віку, залежно від того, що станеться раніше [29].

Незважаючи на успіхи в підвищенні рівня освіти, занятість жінок поступово знижувалася і до 2022 року становила близько 20 відсотків. Цей зсув був спричинений помітною тенденцією до того, що жінки присвячують свій час домашнім справам, що відображає унікальну динаміку між економічним зростанням і традиційними гендерними ролями в ОАЕ.

109,1% дівчат і 114,3% хлопців закінчують неповну середню школу в Об'єднаних Арабських Еміратах станом на 2020 рік. Дівчата і хлопці в Об'єднаних Арабських Еміратах мають дуже високий рівень завершення молодшої середньої школи. Коефіцієнт завершення неповної середньої освіти показує, скільки дітей закінчили останній клас неповної середньої освіти незалежно від віку завершення навчання [50].

Сегрегація чоловіків і жінок у різних соціальних сферах проклала шлях на всьому Близькому Сході для навчання жінок на педагогічних та медичних спеціальностях. Викладання завжди вважалося найпочеснішим заняттям для жінок на мусульманському Сході, і широкий спектр можливостей у цій у цій сфері, оскільки чоловікам заборонено відвідувати школи для дівчат. Оскільки в багатьох регіонах лікарі-чоловіки до сьогодні не можуть лікувати жінок, можливості в галузі медицини також великі [51].

Різний ступінь участі жінок у політичному житті країн регіону Перської затоки простежується у звіті Світового економічного форуму про гендерний розрив за 2022 рік . Найвищий показник в регіоні в Об'єднаних Арабських Еміратах - 0,402. Найнижчий - у Кувейту (0,023). Лише Об'єднані Арабські Емірати досягли рівності на парламентському рівні, в той час як Саудівська Аравія залишається на рівні 0%. Ліван має найвищий рівень паритету на міністерських посадах, де частка жінок на державному секторі становить 32% місць. Натомість у Саудівській Аравії цей показник найнижчий і становить 0%. Примітно, що у 2021

році Туніс вперше призначив жінку главою уряду, ставши другою країною з жінкою на чолі держави за останні 50 років [56].

50% місць у національному парламенті займали жінки у 2022 році в Об'єднаних Арабських Еміратах. Представництво жінок у парламенті - це відсоток парламентських місць в одній або нижній палаті парламенту, які займають жінки. Частка місць, які займають жінки в Об'єднаних Арабських Еміратах, зросла з 2010 року. Поточний показник вищий за середній показник у країнах з високим рівнем доходу [50].

Дев'ять жінок працюють у Кабінеті міністрів ОАЕ, в тому числі Шамма Аль Мазруї, яка обіймає посаду Державного міністра з питань розвитку громад. Коли у 2016 році у віці 22 років її призначили державним міністром у справах молоді, вона стала наймолодшим міністром у світі. У 2013 році посол Лана Нуссейбех стала першою жінкою-постійним представником ОАЕ в ООН і п'ятою жінкою в країні, яка обійняла посаду посла. У 2017 році вона була обрана Президентом Виконавчої ради структури «ООН-Жінки», ставши першою арабською жінкою-президентом, яка очолила цю Раду. Посол Нуссейбех також була обрана віцепрезидентом Генеральної Асамблеї ООН у 2017 році, представляючи Азійсько-Тихоокеанську групу держав-членів, і очолила головування ОАЕ в Раді Безпеки ООН у 2022 році [54].

З 2017 року Об'єднані Арабські Емірати запровадили кілька гендерних правових реформ після десятиліть низьких показників економічної та соціальної рівності між жінками та чоловіками. Цей правовий прогрес мотивований бажанням просувати ОАЕ як країну для іноземних фахівців та інвесторів. За цими обнадійливими кроками ховається повільна зміна нерівності в економічних можливостях. Уряди сусідніх країн Перської затоки також розпочали інформаційні кампанії, спрямовані на посилення гендерної правової рівності, з метою вплинути на сприйняття ролі жінок у суспільстві. Труднощі цієї

суспільної трансформації проявляються в розриві між рекламованими і реальними змінами.

На офіційному порталі ОАЕ в частині про гендерну рівність написано: «Гендерна рівність в ОАЕ має першорядне значення, і Конституція ОАЕ гарантує рівні права як для чоловіків, так і для жінок. Згідно з Конституцією, жінки мають такий самий правовий статус, право на присвоєння посад, доступ до освіти, право займатися професійною діяльністю та право успадковувати майно, як і чоловіки. Жінкам також гарантується рівний з чоловіками доступ до працевлаштування, охорони здоров'я та сімейного благополуччя. ОАЕ, як лідер рівності в економіці, державному управлінні, освіті та охороні здоров'я, були одними з піонерів надання прав жінкам у регіоні» [54].

Країни Близького Сходу посідають низькі позиції за міжнародними показниками прав жінок. Об'єднані Арабські Емірати (ОАЕ) донедавна не були винятком, стабільно посідаючи останні місця в глобальних індексах, що оцінюють гендерну рівність та розширення прав і можливостей жінок. У 2019 році вони посіли передостаннє місце в Індексі Світового банку «Жінки, бізнес і закон» (WBL), набравши 29 балів зі 100, що свідчить про те, що жінки мають менше третини юридичних прав чоловіків. Однак до 2023 року показник ОАЕ майже потроївся - до 82, перевищивши середній світовий показник у 77 балів [56].

Присутність іноземних фахівців, що працюють в ОАЕ зумовила необхідність змін у гендерній політиці країни. Одним із складників довгострокової стратегії ОАЕ є створення організацій, що займаються захистом прав жінок, таких як Загальний жіночий союз та Дубайський жіночий центр. Таку форму захисту прав жінок можна назвати «державним фемінізмом», оскільки ці організації отримують щедру державну підтримку для просування гендерної рівності через публічні заходи та платну рекламу. Рекламна кампанія

ОАЕ розповідає про досягнення жінок на високих посадах (таких як хірурги, пілоти, інженери, професори та дипломати) і подає їхні досягнення в націоналістичних термінах, представляючи новий еміратський стандарт. Ці ретельно підібрані образи часто не відображають досвід пересічних еміратських жінок, оскільки багато з зображених жінок пов'язані з королівською родиною. Королівські жінки в ОАЕ відіграють подвійну роль, символізуючи прогрес і водночас дотримуючись традиційних цінностей [49].

Комплексна правова реформа, проведена у 2015 та 2021 роках, продемонструвала, що права жінок в ОАЕ значно покращилися. Це підтверджується Звітом Світового економічного форуму про гендерний розрив за 2022 рік, який поставив ОАЕ на перше місце в арабському світі [56]. Однак дані Всесвітньої доповіді «Г'юман Райтс Вотч» за 2022 рік свідчать про значні розбіжності між законодавством і реальним життям. У звіті підкреслюється, що в ОАЕ зберігається вимога щодо згоди чоловіка-опікуна на шлюб і право на розлучення в односторонньому порядку, яке мають чоловіки. Щоб жінка могла вийти заміж, її опікун-чоловік повинен укласти з нею шлюбний контракт. Чоловік може розлучитися з дружиною в односторонньому порядку, тоді як жінка повинна звернутися за рішенням суду, щоб отримати розлучення. Жінка може втратити право на утримання, якщо, наприклад, вона відмовляється від сексуальних стосунків з чоловіком без законної причини. Подальші обмеження очевидні в законі про громадянство, де діти еміратських жінок і батьків-іноземців стикаються з перешкодами в отриманні громадянства. Закон про громадянство ОАЕ передбачає, що діти еміратських чоловіків автоматично отримують право на громадянство ОАЕ, однак діти, народжені від еміратських матерів і батьків-іноземців, такого права не мають [34].

У листопаді 2020 року в ОАЕ також скасували статтю кримінального кодексу, яка дозволяла чоловікам отримувати м'якші вирoki за вбивство

родички, якщо вона була спіймана на позашлюбних сексуальних стосунках. Однак закон все ще дозволяє сім'ям жертв вбивства відмовитися від права на зустріч з покараним в обмін на компенсацію ("гроші за кров") або вільно просити про помилування. У таких випадках обвинувачений може бути засуджений до мінімального покарання у вигляді семи років позбавлення волі замість довічного ув'язнення. Коли члени сім'ї вбивають жінку, в тому числі у так званих вбивствах «честі», сім'я жертви є також сім'єю вбивці, і, швидше за все, дозволить чоловікам отримати більш м'яке покарання. Федеральний декрет-закон № 31 від 2021 року про видання закону про злочини та покарання, який зазвичай називають Кримінальним кодексом ОАЕ, - це закон, який стосується «кривавих грошей». Основні покарання, передбачені статтею 67 Кримінального кодексу ОАЕ, включають штраф, тимчасове ув'язнення, довічне ув'язнення, смертну кару, відплату «кісас» і «кровну винагороду». Злочин, який може призвести до виплати «дія» (серед іншого, ув'язнення або сплати штрафу, що перевищує 10 000 дирхамів), вважається проступком. Згідно зі статтею 30 Кримінального кодексу ОАЕ, за ненавмисне вбивство людини з необережності особа зобов'язана сплатити криваву «дію» у розмірі 200 000 дирхамів [31].

Крім того, існуюча система чоловічої опіки обмежує жіночу автономію навіть за наявності підтримуючих опікунів. Хоча правові реформи не викликають сумнівів, подальше існування патріархальних структур, таких як система опіки, та дискримінаційні аспекти законодавства про громадянство перешкоджають досягненню справжньої гендерної рівності. Хоча ОАЕ досягли певного прогресу в гендерних реформах з 2019 року, все ще існує розрив між сприйняттям і результатами правових змін в ОАЕ і ще належить з'ясувати, чи відображають гендерні реформи відчутні покращення в житті жінок з усіх соціальних класів в Еміратах.

2.4 Динаміка статусу жінок у сучасному Ірані: історичні виклики та обмеження

Хоча всі країни унікальні, Іран може претендувати на найбільш вражаючі політичні зміни протягом останніх ста років, ніж будь-яка інша країна, що існувала безперервно протягом цього періоду. Серед цих частих перетворень були помітні зміни в ролі та статусі жінок. У своїй сучасній історії Іран пережив дві важливі революції: Конституційну революцію 1905-11 рр. та Революцію 1979 року. Жінки відігравали важливу роль у сприянні обом революціям з надією досягти кращого майбутнього і бути визнаними незалежними громадянами з рівними правами. Однак жодна з революцій не принесла жінкам достатньо громадянських прав, а Революція 1979 року фактично позбавила жінок прав, які вони здобули після Конституційної революції.

Жінки брали участь у політичній діяльності ще до Конституційної революції, а одним з яскравих прикладів є тютюновий бойкот, коли Насір ад-Дін Шах (1831-1896), четвертий шах династії Каджарів, дозволив і сприяв тому, щоб британці отримали повну монополію на тютюнову промисловість. Це британське домінування призвело до величезних протестів по всьому Ірану в 1891 році, коли було запроваджено широкомасштабний бойкот тютюну. Жінки брали участь у цих громадських протестах, які навіть включали насильницькі напади з боку державних службовців. Вони брали участь у вуличних заворушеннях, бійках і збройних сутичках, долучалися до підпільної діяльності. Масові протести та успішний бойкот змусили уряд скасувати тютюнову концесію в 1892 році. Конституційний рух є загально визнаним в історії Ірану як початок участі жінок у політичних процесах з метою досягнення громадянських прав. Рух складався з коаліції інтелектуалів, торговців, улемів (релігійних вчених) і жінок. Загальні цілі Конституційної революції були спрямовані на централізацію держави, заміну свавільної влади і деспотичного правління представницькою системою, а

також на обмеження влади клерикалів і їхнього судового контролю над державою. Однак іранські жінки мали й інші цілі, зокрема доступ до освіти та політичні права. Через організацію комунікаційних мереж і таємних товариств жінки почали формувати власну думку про своє становище в Ірані та необхідність визнання важливості жіночого внеску в суспільстві [55,47].

Жінки вважали, що реформування їхнього статусу було необхідним поряд з покращенням інших політичних та економічних аспектів. У своїй діяльності в епоху Конституційного руху жінки також отримали можливість засновувати газети та журнали не лише для обговорення діяльності представників конституціоналізму, але й для просування "жіночих питань", таких як економічна та освітня рівність.

Освіта стала першочерговим питанням для жінок під час Конституційного руху, оскільки вважалось, що вона призначена лише для чоловіків, а жінки розглядалися як нездатні до навчання. Освіта сприймалася як можливість для жінок брати на себе обов'язки поза домом і необхідний крок до того, щоб дозволити жінкам брати участь в управлінні державою.

Вперше питання виборчого права для жінок підняв Вакіл ар-Руая, депутат від Хамадану у другому парламенті в 1911 році. Під час розробки та обговорення нового виборчого закону, в результаті якого жінки не мали права голосу, він відстоював ідею юридичної рівності між чоловіками та жінками як творіннями Божими і захищав право жінок на участь у виборах. Його аргумент був відкинутий іншими депутатами, а логіка відмови жінкам у праві голосу полягала в тому, що, як стверджував Му-Дарріс, «Бог не наділив їх здатністю бути виборцями». Мударріс вважав жінок «слабкими», чий розум не здатен займатися політикою. Він також посилався на аят з Корану (4:34), в якому говориться, що «чоловіки керують жінками», і таким чином стверджував, що «вони не матимуть абсолютно ніякого права обирати. Інші повинні захищати права жінок»[47].

Хоча конституція не надавала жінкам права голосу, їх внесок у конституційну революцію став початком нової ери для жінок в Ірані. Фактично, Конституційний рух відкрив шлях для входу жінок у суспільство та суспільно-політичну діяльність, а також визнав їхні проблеми та дозволив їм самоорганізуватися, щоб відстоювати свої громадянські права.

Династія Пехлеві була заснована Реза-шахом Пехлеві у 1925 році після того, як спеціально скликані збори скинули попереднього правителя з династії Ахмад-шаха. Під час свого правління Реза-Шах Пехлеві, тридцять четвертий шах Ірану з 1925 року по 1941 рік, примусово зняв раніше обов'язкові головні убори з жінок у 1936-41 роках, тим самим пішовши тим самим шляхом, як Ататюрк у Туреччині, і зробив кроки, спрямовані на сприяння жіночій державній освіті на всіх рівнях. Своєю чергою, цивільний кодекс Реза-Шаха щодо жінок і їх особистого статусу був переважно кодифікацією ісламського права і багато в чому надавав перевагу чоловікам. Як перший правитель з династії Пехлеві, Реза Шах прагнув побудувати сучасну національну державу шляхом вестернізації. Його зусилля включали зміцнення армії, заохочення промисловості, покращення інфраструктури, зокрема доріг і залізниць, та сприяння секуляризації держави. Образ сучасного суспільства, створений Реза-шахом, передбачав значні зміни для жінок. Жінки, одягнені в європейський одяг і зайняті відповідною роботою, наприклад, викладацькою діяльністю, були символом модернізації. Під впливом цієї ідеології Реза Шах домогся значних успіхів для жінок у сфері освіти та юридичних прав [55].

Освіта була потужним інструментом поширення шахської ідеології більш модерного та «західно-орієнтованого» Ірану. Міністерство освіти було створено у 1910 році парламентом, але перебувало під сильним впливом духовенства, і було під сильною домінацією релігійних вчень до поки Реза-шах секуляризував систему освіти, забравши її з-під впливу релігійної влади у державну власність.

Він ще більше розширив кількість шкіл для дівчат і заснував середні та професійні школи для них. Ці покращення в системі освіти для жінок також сприяли участі жінок на ринку праці та підвищенню рівня зайнятості.

Реза-Шах також провів реформи в правовій системі, що стосувалися подружнього життя, яке раніше регулювалося ісламськими законами. У 1931 році закон про шлюбний вік підвищив мінімальний вік входження до шлюбу як для чоловіків, так і для жінок і визнав, що шлюбний контракт має ґрунтуватися на «фізичних здібностях, а не на віці». Закон підвищив шлюбний вік для жінок з 9 до 15 років, а для чоловіків - з 15 до 18 років. Інші нові закони надали жінкам право вимагати розлучення, але лише за певних умов. Відповідно до ісламських законів, чоловік, як і раніше, мав абсолютне право на розлучення, однак шлюбно-розлучні процеси були відносно секуляризовані, оскільки обидві дії повинні були бути нотаріально засвідчені та зареєстровані в цивільних бюро, а не в релігійних судах. В інших сферах сімейного права, таких як багатоженство, опіка, спадкування та піклування, сім'я залишалася недоторканою і базувалася на ісламських законах на користь чоловіків[55].

У січні 1936 року Реза-шах видав указ, який закликав знімати чадри зі всіх жінок, де видно вплив Ататюрка та його секуляристської гендерної політики в Туреччині. У деяких містах жандарми примушували жінок до зняття головних уборів, фізично зриваючи їх з них. Жінок били за носіння чадри, магазинам забороняли продавати товари жінкам у чадрі, а в автобусах і лазнях - надавати послуги жінкам у чадрі. Тиск припав більше на міських жінок через відсутність державної уваги до сільської місцевості [47].

За часів правління Мохаммеда Реза-шаха Пехлеві боротьба за виборчі права жінок в Ірані зіткнулася зі значними перешкодами, пов'язаними з укоріненими релігійними поглядами. Духовенство рішуче виступало проти цієї перспективи, посилаючись на ісламські правові доктрини, які обмежували виборчі права лише

чоловіками, а роль жінок зводили переважно до домашньої сфери. Вони стверджували, що чинні закони захищають добробут жінок, а будь-які зміни порушать усталений політичний порядок, що потенційно може призвести до соціальних і релігійних потрясінь. Як наслідок, кожна спроба надати жінкам виборчі права нашкодувала на шалений опір релігійних лідерів, які вбачали в цьому загрозу суспільній моралі. Такі діячі, як Аятола Хомейні, мобілізували свою релігійну базу для організації масових протестів проти надання жінкам виборчих прав, виставляючи це як порушення ісламських принципів. Ця непохитна опозиція значно затримала просування жіночої політичної участі. Незважаючи на ці виклики, було докладено чимало зусиль для забезпечення виборчих прав жінок. Демократична спілка жінок, пов'язана з партією "Туде", яка виступала за гендерну рівність, представила законопроект про надання жінкам виборчих прав у 1944 році, зібравши значну громадську підтримку у формі понад 100 000 підписів. Прем'єр-міністр Моссадег, незважаючи на надання жінкам обмежених виборчих прав на місцевих виборах, був змушений відкликати свій законопроект про виборчу реформу, що передбачав надання повного виборчого права, через шалений тиск з боку духовенства. Аналогічно, дебати 1959 року щодо виборчих прав жінок знову були зірвані через несхвалення духовенства. У 1962 році уряд навіть оголосив про прийняття Закону про місцеві ради, який дозволяв жінкам голосувати, але знову ж таки, клерикальна опозиція змусила його відкликати.

Нарешті, у 1963 році громадськості було представлено програму Білої революції Мохаммеда Реза Шаха, яка включала виборче право для жінок як ключовий пункт поряд із земельною реформою, націоналізацією лісів та освітніми ініціативами. Щоб забезпечити легітимність і обійти потенційні парламентські перешкоди, було проведено загальнонаціональний референдум. Це стало поворотним моментом, оскільки програма, включно з наданням жінкам

виборчих прав, була остаточно схвалена, що стало значним правовим проривом для іранських жінок [47].

Не дивно, що духовенство не підтримало ці реформи, а Хомейні стверджував, що «надаючи право голосу жінкам, уряд знехтував ісламом і викликав занепокоєння серед улемів та інших мусульман». Обидві сторони організували протести проти окремих аспектів програми Білої революції. 22 січня 1963 року духовенство організувало демонстрації і страйки на знак протесту проти програми, особливо проти земельної реформи і надання жінкам виборчих прав, включаючи той факт, що жінкам буде дозволено брати участь у референдумі. Наступного дня жінки оголосили страйк, вимагаючи надання їм виборчих прав і права брати участь у референдумі. Серед жінок-учасниць були викладачки, медсестри, державні та приватні службовці [43].

Референдум щодо Білої революції відбувся 26 січня 1963 року за участі як чоловіків, так і жінок. Референдум пройшов без труднощів і був остаточно ратифікований 3 березня 1963 року. Відповідно, до виборчого закону 1909 року, який позбавляв жінок - разом із божевільними та неповнолітніми - права обирати своїх представників і забороняв жінкам бути обраними до парламенту, були внесені поправки, які визнавали виборчі права жінок. В результаті шість жінок були обрані депутатами парламенту (Меджлісу), дві жінки були призначені до сенату, і Шах призначив Фар-Рохру Парсу першою жінкою-міністром освіти, участь жінок у громадянському суспільстві була спрямована на подальше досягнення рівних прав для жінок в Ірані.

Сестра-близнючка Шаха Ашраф Пехлеві заснувала Вищу раду жіночих організацій у 1959 році, а згодом Жіночу організацію Ірану (ЖОІ) у 1966 році. Хоча ця структура чітко демонструє непотизм і залежність від шаха, ЖОІ впровадила багато покращень для жінок в Ірані. Серед них - створення центрів сімейного добробуту, охорони здоров'я, освіти, правової допомоги, закладів

догляду за дітьми, професійної підготовки та безкоштовної контрацепції. Жінки також відіграли важливу роль у розробці Закону про захист сім'ї у 1967 році, який згодом був переглянутий у 1975 році і приніс деякі реформи у сфері сімейного права, включаючи вікові обмеження для вступу в шлюб, розлучення, опікунство над дітьми та багатоженство[42].

Закон про захист сім'ї зробив значний крок вперед у захисті прав жінок в Ірані. Законом було надано право жінці подати на розлучення, якщо її чоловік взяв другу дружину без її згоди. Таким чином, Закон про захист сім'ї мав на меті обмежити практику багатоженства, але не скасувати її. Раніше, коли шлюб закінчувався розлученням, опіка над дитиною негайно передавалася батькові, однак стаття 9 закону змінила цей процес і проголосила, що опіка над дитиною буде ґрунтуватися на рішенні суду. Закон також підвищив шлюбний вік до вісімнадцяти років для жінок і двадцяти років для чоловіків, хоча дівчата старше п'ятнадцяти років могли одружуватися з дозволу судів у справах захисту сім'ї. Стаття 16 закону ускладнила чоловікові можливість перешкоджати дружині у працевлаштуванні, що стало можливим лише в тому випадку, якщо він зможе довести, що робота дружини завдає шкоди гідності та престижу сім'ї. Жінки також отримали таке ж право перешкоджати чоловікові вступати на невідповідну роботу.

У 1973 році держава легалізувала аборт і виключила медичне втручання зі списку злочинів, а вже у 1976 році аборт був ще більше полегшений підзаконним актом виконавчої влади. Це дозволило парам, а також самотнім матерям, за наявності обґрунтованих і достатніх причин, зробити аборт без обмежень до 12 тижнів вагітності. Саме лікар був особою, відповідальною за оцінку цієї виправданості [47].

Духовенство продовжувало виступати проти закону про дозвіл абортів і просувати ісламські закони. Хомейні описав своє невдоволення наступним

чином: «Закон, який нещодавно був прийнятий незаконним меджлісом під назвою «Закон про захист сім'ї» з метою знищення мусульманського сімейного життя, суперечить ісламу, і його творці та виконавці винні перед шаріатом. Жінки, розлучені в сімейних судах, повинні вважати свої розлучення недійсними, а якщо вони знову виходять заміж, то чинять перелюб. Той, хто свідомо одружується з такою жінкою, також є перелюбником і повинен бути покараний згідно з шаріатом батою. Діти цих чоловіків і жінок є незаконнонародженими і не мають права на спадщину» [43].

Однак деякі суперечливі ісламські закони залишилися недоторканими і після проведення реформ. Одним із них був закон про паспорти, який забороняв заміжнім жінкам виїжджати з країни без нотаріально завіреного дозволу чоловіка. Іншим спірним положенням була стаття 179 Кримінального кодексу, яка не передбачала покарання для чоловіка, який вбиває свою дружину, що зрадила йому з іншим чоловіком.

Епоха династії Пехлеві була надзвичайно важливою в боротьбі за права жінок в Ірані, коли жінки справді досягли деяких з тих прав, які вони вимагали, незважаючи на критику і недоліки. Цей період також демонструє напругу між клерикальним суспільством і боротьбою жінок за свої громадянські права.

Однак деякі суперечливі ісламські закони залишилися недоторканими і після проведення реформ. Одним із них був закон про паспорти, який забороняв заміжнім жінкам виїжджати з країни без нотаріально завіреного дозволу чоловіка. Іншим спірним положенням була стаття 179 Кримінального кодексу, яка не передбачала покарання для чоловіка, який вбиває свою дружину, що зрадила йому з іншим чоловіком [47].

Епоха династії Пехлеві була надзвичайно важливою в боротьбі за права жінок в Ірані, коли жінки справді досягли деяких з тих прав, які вони вимагали,

незважаючи на критику і недоліки. Цей період також демонструє напругу між духовенством і боротьбою жінок за свої громадянські права.

Революція в Ірані відбулася в період з весни 1977 року по лютий 1979 року на знак протесту проти монархії з кількох причин, включаючи економічні проблеми, політичні репресії та ототожнення себе з ісламом. Революція об'єднала багато різних груп, які раніше не мали тісних зв'язків через релігійні чи класові відмінності, включаючи жіночі групи, чоловіків і духовенство. Участь жінок у протестах включала носіння чадри як символу політичного протесту проти світської прозахідної монархії з надією на усунення монархії і досягнення кращого майбутнього без гендерної дискримінації. Їхнє революційне натхнення та участь у публічній боротьбі проти шахського режиму разом із чоловіками змусили Хомейні змінити свою позицію і визнати політичні права жінок як релігійний обов'язок: «Жінки мають право втручатися в політику. Це їхній обов'язок... Іслам - політична релігія. В ісламі все, навіть молитва, є політичним» [23].

Тим не менш, лише через кілька днів після революції, 26 лютого 1979 року, Аятола Хомейні скасував Закони про захист сім'ї 1967 і 1975 років, заявивши, що вони суперечать ісламу. З цим скасуванням деякі права жінок як у публічній, так і в приватній сферах повернулися до попередньої форми, заснованої на законах Шаріату. Крім того, жінкам було заборонено бути сольними співачками або відряджатися до інших країн в якості дипломатів, оскільки ці дії сприймалися як такі, що суперечать шаріату. 7 березня 1979 року Хомейні видав указ, який змушував жінок носити ісламський дрес-код (хіджаб) на своїх робочих місцях. Жінки вийшли на демонстрації 8-9 березня 1979 року, які успішно відклали виконання указу до 7 липня 1980 року. У 1983 році парламент ухвалив Закон про ісламське покарання, який передбачав сімдесят чотири удари батоном за порушення ісламського дрес-коду в громадських місцях. Ці правила були

розширені в 1995 році, коли «примітка до статті 139 Ісламського кримінального кодексу підтвердила державне покарання у вигляді позбавлення волі на строк від десяти до шістдесяти днів для тих, хто публічно чинив опір хіджабу» [47].

Ці нові правила позбавили жінок багатьох прав, які вони здобули за роки правління династії Пехлеві. Наслідки Ісламської революції були згубними, і статистика це довела: за кілька років народжуваність зросла, рівень жіночої освіти різко знизився, а чисельність населення швидко збільшилася. Здавалося, що цінність жінки дедалі більше вимірювалася кількістю дітей, яких вона народжувала, - традиційний погляд, що, ймовірно, сягав корінням до уривків з Корану, які звеличували статус матері. Жінки, більш неписьменні і менш освічені, ніж раніше, почали зникати з ринку праці. Ця статистика була ознакою того, що чоловіче домінування посилювалося, а автономія жінок ставилася під загрозу [42].

Одним із способів мобілізації жінок в ІРІ був заклик аятоли Хомейні до формування басідж (мобілізованих сил) у 1980 році, на початку ірано-іракської війни. Він назвав мобілізованих жінок «типовими символами відданості, самопожертви і любові до Бога та ісламу». У повідомленні жінкам наказувалося виходити заміж за тих, хто був поранений у боротьбі за державу. Наводячи «образи матерів, дружин і сестер, які втратили своїх коханих на цій війні», Аятола похвалив шлюб молодої дівчини з гвардійцем, який втратив обидві руки і зазнав поранення обох очей, а ця дівчина сказала: «Оскільки я не змогла піти на фронт, дозвольте мені запропонувати мою віру цій революції цим шлюбом». Велич цього вчинку, його людська цінність і Божественне благословення не можуть бути виражені. . . » [42].

Також жінок залучали в загони захисту моралі, а в одній з офіційних брошур їх називали «охоронцями ортодоксальної ісламської культури» або жіночими воєнізованими силами, які мали б охороняти гендерну сегрегацію, хіджаб і

політику моди, включно з дрес-кодом, як це було проголошено владою Ірану. Служачи державі, "гендерна поліція" стала дуже активною на ранніх етапах становлення ісламського режиму. До неї входили жінки-революціонерки, вуличні патрулі та інші формування, які стежили за дотриманням правил, що стосуються гендерних відносин, або допомагали чоловічій поліції підтримувати соціальний контроль. Вони, як правило, представляли сім'ї з низьким рівнем доходів або бідним походженням, більшість гендерних поліцейських віком від 16 до 30 років. У перші роки революції вони ходили групами або поодиноці, іноді їх супроводжував цілий фургон чоловіків-революціонерів. За поганих економічних умов в Ірані, особливо високої інфляції та безробіття, ці жінки могли отримувати зарплату, їжу і талони на споживчі товари, або ж послуги з перевезення, або ж комбінацію цих бонусів в обмін на свою роботу. У травні 1996 року в одному звіті зазначалося, що 230 000 басіджи були навчені надавати «правильні поради» тим, хто «не дотримується ісламського дрес-коду» під час «Тижня заохочення чеснот і заборони пороку». Найважливіша діяльність гендерної поліції полягає у забезпеченні дотримання скромності та дрес-коду. Вони дотримуються правила «вимагати правильного і забороняти неправильне» та проводять кампанії «з викорінення розбещеності» та боротьби з «антицінностями». Деякі групи, як правило, діють у громадських місцях. До них належать такі групи, як «Мобільні жінки безпеки», «Жінки Божої партії» та інші сестринські організації, які залякують, скеровують і контролюють поведінку інших груп жінок, а також встановлюють моральні цінності в таких громадських місцях, як урядові установи, пошта, бібліотеки та університети. Періодично уряд посилює тиск, призначаючи Пошукові комітети, коли за машиною, повною чоловіків, їде машина, повна жінок, які шукають порушниць ісламської моралі. Патрулюючи вулиці, вони шукають неодружені пари і тих жінок, які неналежним чином закриті або одягнені негідно, щоб наставити їх на шлях істинний. Для

того, щоб забезпечити належне покриття і не дозволити жінкам носити макіяж або лак на нігтях, жінки-охоронці перевіряють жінок, коли вони заходять до будівлі як працівники або клієнти. Це відбувається в окремому від чоловіків кабінеті, або, якщо приміщення замале, в окремому кутку. Як правило, кожен офіс має кімнату для обшуку на вході. Жінка може перевірити посвідчення особи, особливо якщо хіджаб жінки, яка заходить, виглядає розпущеним, і відкрити сумочку в пошуках косметики. Якщо жінка нескромно одягнена, неналежним чином поводить себе або навіть має при собі косметику, їй роблять попередження [47].

Ірано-іракська війна, економічний занепад, падіння доходів, зростання дефіциту та нестачі споживчих товарів поклали на жінок більші обов'язки, оскільки хатня робота стала додатковим навантаженням на їхній час. За часів Шаха багато сімей мали доступ до модернізованої побутової техніки, але впродовж першого десятиліття ісламського режиму їм стало надто дорого ремонтувати стару побутову техніку чи замінювати її на нову. Деякі жінки, які раніше могли найняти прислугу або віддати дітей до дитячого садка, не могли дозволити собі допомогу в Ісламській державі, тому вони витрачали свій час на догляд за домом. Менш привілейовані жінки, як і раніше, вели господарство, але стрімке зростання вартості транспорту, їжі та орендної плати змусило багатьох з них працювати більше на будь-якій роботі, яку вони змогли знайти. Поки матері та їхні доньки займалися вихованням дітей та веденням домашнього господарства, багато жінок різного віку, особливо літніх, вистоювали довгі години в чергах за продуктами харчування, гасом та олією.

Політичні та економічні реформи, а також ідеологічне послаблення режиму сприяли виходу жінок на роботу. Загалом по країні кількість зайнятих жінок становила 1,2 мільйона, 975 000 та 1,7 мільйона у 1976, 1986 та 1996 роках відповідно. У містах зайнятість жінок зросла: 460 000, 525 000 і 991 000 за ті ж

роки. З ростом урбанізації та міграції до міст, а також збільшенням освітніх можливостей у сільській місцевості, зайнятість сільських жінок зменшилася з 752 000 у 1976 році до 446 000 у 1986 році, але зросла до 766 000 у 1996 році. У 1996 році зайнятість жінок як у державному, так і в приватному секторі була вищою, ніж у 1976 році. У 1996 році зайнятість міських жінок була зосереджена у сфері послуг. Розподіл зайнятості жінок у містах у 1996 році становив 21,2% у промисловості, 73,6% у сфері послуг і 2,1% у сільському господарстві. Але більша участь жінок у сфері послуг відображає гендерну типізацію професій - політику, яку режим просував разом з ідеологічними упередженнями.

Гендерно-типізовані професії були більш стійкими в державному секторі, особливо в освіті. Уряд був основним роботодавцем для жінок як у відносному, так і в абсолютному вираженні. Зайнятість жінок у державному секторі зросла з 30% до 42% та 60% у 1976, 1986 та 1996 роках відповідно. Частка жінок на посаді директора або вище залишається незмінною протягом останніх 40 років. Більше того, деякі жінки потрапили до залів Меджлісу та різних міністерств. Багато жінок-державних службовців працюють у сфері охорони здоров'я та в освітніх установах. Пропагуючи ісламські цінності та норми, уряд інвестував у створення гендерно сегрегованих шкіл, університетів та літературних класів, що спеціалізуються на читанні Корану. Міністерство культури і Міністерством освіти найняли 503 321 жінок, а Міністерство охорони здоров'я та медичної освіти прийняло на роботу 265 447 жінок у 1996 році. Урядова постанова 2002 року також дозволила жінкам обіймати посади директорів початкових шкіл для хлопчиків.

Після війни все більшій кількості жінок, які отримали високі бали на вступних іспитах до медичних навчальних закладів, було дозволено вивчати акушерство/гінекологію, яка була заборонена для чоловіків, педіатрію, стоматологію та сімейну медицину.

У сучасному Ірані чорна чадра - це форма хіджабу, якій віддають перевагу найсуворіші релігійні течії, і її носять жінки-чиновниці високого рівня або ті, хто бере участь у релігійних зібраннях. Інша форма хіджабу поєднує широку хустку на голові з вільною і довгою тунікою і вільними штанами, зазвичай темних кольорів. У 2002 році багато молодих жінок у Тегерані носили відповідні смугасті або кольорові хустки і світлі туніки до колін, що щільно прилягали до вузьких штанів, у державних і приватних офісах. Пізніше у великих містах на зміну тунікам прийшли короткі і вузькі куртки, іноді замість туфель носили сандалі, і все більше жінок наносили макіяж на публіці. Жінки, що працюють у міжнародних організаціях, з'явилися з відкритим обличчям, але ті, що працюють в урядових установах, продовжували одягатися в темні паранджі, вільні туніки і штани. Хоча в сучасному Ірані помітні суттєві зміни у формах і відтінках хіджабу, скромність продовжує зображати і визначати побожних мусульманських жінок, а отже, і саму мусульманську державу [47].

Іранська влада суворо обмежує свободу зібрань і вираження поглядів. Протягом останніх трьох років сили безпеки реагували на масові протести, пов'язані з питаннями економічних прав, надмірною і незаконною насильницькою політикою, в тому числі зі смертельними наслідками, і заарештували тисячі протестувальників. У 2021 році влада заарештувала фотожурналістку Нушин Джафарі і перевела її до в'язниці Чарчак, де вона відбуває покарання у вигляді позбавлення волі. Серед журналістів та медіа-активістів, які наразі перебувають у в'язниці, - Кейван Самімі та Аліє Матлабзаде, голова та співголова місцевої неурядової організації "Товариства захисту свободи преси". Обидва були засуджені до позбавлення волі за свою мирну діяльність [35].

Іран продовжує залишатися однією з лідерів у світі з виконання смертних вироків. За даними правозахисних груп, у 2021 році станом на 8 листопада Іран

стратив щонайменше 254 особи, в тому числі щонайменше сімох людей за звинуваченнями, пов'язаними з тероризмом. Згідно з чинним кримінальним кодексом Ірану, судді можуть на власний розсуд не виносити смертних вироків особам, які скоїли злочини, що їм інкримінують, будучи дітьми. Однак кілька осіб, які були повторно засуджені згідно з Кримінальним кодексом за злочини, які вони нібито скоїли в дитинстві, були знову засуджені до смертної кари.

Іранське законодавство розглядає такі діяння, як "образа пророка", "віровідступництво", одностатеві стосунки, перелюбство, вживання алкоголю і деякі ненасильницькі правопорушення, пов'язані з наркотиками, як злочини, що караються смертною карою. Закон також передбачає негуманне покарання у вигляді побиття за більш ніж 100 правопорушень, включаючи "порушення громадського порядку" - звинувачення, яке використовувалося для засудження людей до побиття за їхню участь у протестах [35].

У 2022 році 22-річна Махса/Жіна Аміні померла в ув'язненні через кілька днів після арешту так званою «поліцією моралі» на тлі достовірних повідомлень про катування. Її заарештували за невиконання дискримінаційних іранських законів про обов'язкове носіння чадри. Її смерть спричинила безпрецедентне народне повстання по всьому Ірану, під час якого демонстранти скандували «Свободу жінкам». Десятки тисяч людей також вийшли на марші по всьому світу, в тому числі і в Європі, на знак солідарності з жінками і дівчатами в Ірані. Європейські лідери висловили рішучі заяви про солідарність з іранцями, засудивши репресії з боку іранської влади.

Після смерті Махси/Жіни Аміні під вартою іранська влада з невимовною жорстокістю застосовує насильство до людей в Ірані, щоб придушити протести і знищити інакомислення. Влада безкарно скоїла цілу низку злочинів, передбачених міжнародним правом, включаючи сотні незаконних вбивств, свавільну страту семи осіб у зв'язку з протестами, десятки тисяч безпідставних

арештів і систематичні тортури, включаючи зґвалтування та інше сексуальне насильство, щодо затриманих, а також широкомасштабне переслідування сімей жертв.

Іранські консерватори, які домінують у парламенті та керівництві країни, ревно захищають дрес-код і вважають, що пом'якшення правил покладе початок процесу, який призведе до глибоких змін у соціальних нормах. Але оскільки багато іранців вимагають змін, у травні 2023 року судові органи і уряд запропонували законопроект "Про підтримку культури хіджабу і цнотливості", щоб захистити суспільство" і зміцнити сімейне життя". У тексті пропонується збільшити штрафи для "будь-якої особи, яка знімає чадру в громадських місцях або в Інтернеті", але знімається загроза тюремного ув'язнення. Цей оновлений законопроект переводить зняття хіджабу з категорії тяжких злочинів у категорію проступків, подібно до порушення правил дорожнього руху, але з більшими штрафами [36].

Жінки стикаються з нерівністю прав у шлюбі, розлученні та опіці над дітьми. Чоловік може в односторонньому порядку ініціювати розлучення, тоді як жінці потрібна його згода. Опіка над дітьми після розлучення часто надається батькові. Крім того, законний вік вступу в шлюб для дівчат залишається тривожно низьким - 9 років [43].

Одним із безперечних позитивних зрушень є значне зростання рівня грамотності серед жінок. Згідно з Індексом людського розвитку ООН, Іран може похвалитися вищим рівнем грамотності серед жінок, ніж у багатьох сусідніх країнах, а жінки зараз складають понад 60% студентів університетів. Цей освітній рівень призвів до збільшення частки жінок на ринку праці, особливо в таких галузях, як охорона здоров'я, освіта і наука. Хоча жінки займають деякі місця в парламенті, їхнє загальне представництво в уряді та органах прийняття рішень залишається значно нижчим, ніж у чоловіків.

Становище жінок в Ірані все ще перебуває на стадії розвитку. У той час як розвиток освіти та збільшення участі в робочій силі створюють картину прогресу, правові та соціальні рамки продовжують накладати значні обмеження на права і свободи жінок. Боротьба за гендерну рівність, що триває в Ірані, підкреслює складну взаємодію між культурними нормами, релігійними інтерпретаціями і наполегливими зусиллями жінок, які потребують більш справедливого і рівноправного суспільства.

ВИСНОВКИ

Історично жінки стикалися з численними обмеженнями своїх прав. Доісламський світ пропонував жінкам небагато прав. У різних культурах вони були виключені з релігійних практик або піддавалися жорстоким звичаям, таким як жіноче дітовбивство. Володіння власністю чи здобуття освіти часто було недосяжним. Іслам ознаменував поворотний момент, коли надав жінкам більше прав і захисту. Концепція рівності обох статей перед Богом є центральною ідеєю ісламу. Наприклад, Коран, священна книга ісламу, забороняє дітовбивство та цінує материнство, наголошуючи на повазі до матерів. Однак він також надає жінкам можливості для освіти, роботи і володіння власністю. Сьогодні мусульманські жінки беруть активну участь у житті суспільства. Вони обіймають посади в політиці, бізнесі та науці. Надихаючими прикладами є жінки-міністри, судді, спортсменки та науковці. Інтерпретація вчення ісламу про роль жінки може бути різною, крім того, культурні та політичні чинники впливають на досвід жінок у різних країнах з мусульманською більшістю.

Історичний розвиток права в країнах Заходу відображає різноманітні чинники, які формували законодавство, спрямоване на пошук оптимальних механізмів реалізації прав і свобод людини та забезпечення конституційно-правових гарантій їх неухильного дотримання. Очевидно, що в період після закінчення Другої світової війни в основних законах західних держав значно посилилася соціальна складова правозахисної конструкції. Пovoєнна конституційна історія яскраво продемонструвала детальне і розгорнуте закріплення прав жінок на рівні найвищих нормативних актів.

Ісламський фемінізм - це багатоманітний рух, який прагне примирити ісламські принципи з гендерною рівністю та розширенням прав і можливостей жінок. Він виник наприкінці XIX - на початку XX століть у відповідь на зміну соціального

та політичного ландшафту мусульманського світу. Останніми роками все більше уваги приділяється інтерсекціональним підходам до ісламського фемінізму, які визнають перетин гендеру з іншими формами гноблення, такими як раса, клас і сексуальність. Це призвело до створення більш інклюзивного та різноманітного руху, який звертається до ширшого кола питань. Ісламський фемінізм - це динамічний рух, що розвивається і відіграє важливу роль у формуванні майбутнього ісламу та мусульманських суспільств. Це рух, що має коріння як в ісламській традиції, так і в сучасній феміністичній думці. Продовжуючи розвиватися, ісламський фемінізм має потенціал зробити значний внесок у боротьбу за гендерну справедливість і права людини в усьому світі.

Ісламський світ представляє складну і багатогранну картину щодо гендерної рівності. Хоча всі три світові релігії борються з цим питанням, ісламські країни демонструють особливо широкий спектр досвіду для жінок.

Туреччина пропонує історію значного прогресу для жінок. Після століть обмежень у 20-му столітті відбулося поступове розширення прав жінок. Сьогодні турецькі жінки користуються більшими свободами порівняно з їхніми колегами в минулому: вони мають права власності, беруть активну участь у громадському житті та отримують вигоду від розширених освітніх можливостей. Однак шлях до повної рівності ще не завершений. Соціальні норми та традиційні очікування все ще можуть примушувати жінок виконувати домашні ролі, обмежуючи їхні професійні прагнення та вплив у суспільстві.

ОАЕ - це приклад країни, яка активно проводить правові реформи, спрямовані на покращення прав жінок. Починаючи з 2019 року, уряд впроваджує заходи, спрямовані на розширення доступу до освіти та забезпечення певного правового захисту для жінок. Хоча це позитивні кроки, їхній практичний вплив залишається обмеженим. Рівень зайнятості жінок не зазнав значного зростання, а дискримінаційні практики все ще існують у певних секторах. Крім того,

глибоко вкорінені соціальні норми продовжують впливати на вибір кар'єри та можливості жінок. Шлях ОАЕ до гендерної рівності - це балансування між правовими рамками, економічними реаліями та вагою традицій.

Іран представляє найбільш обмежувальну картину серед цих трьох країн. Революція 1979 року призвела до обмеження прав жінок, оскільки шаріат став домінуючою силою. Іранські жінки стикаються з численними обмеженнями: обов'язкове носіння хіджабу, обмежені кар'єрні можливості та юридичне підпорядкування чоловікам. Однак іранська історія не є історією пасивного прийняття. Незважаючи на значні виклики, іранські жінки продовжують боротися за рівність. Є ознаки прогресу в освіті, але руйнування дискримінаційних структур і досягнення справжньої соціальної інтеграції потребує постійних зусиль.

Хоча Туреччина демонструє найбільший прогрес, усі три країни стикаються з проблемами взаємодії між правовими рамками, соціальними нормами та економічними реаліями. Рухаючись уперед, усім цим країнам необхідно звернути увагу на соціальні норми, що лежать в основі, і активно просувати гендерну рівність за допомогою освітніх і просвітницьких кампаній. Крім того, надзвичайно важливим є зміцнення правової бази з надійними механізмами правозастосування. Зрештою, досягнення справжньої рівності вимагає розширення економічних можливостей жінок шляхом усунення бар'єрів на шляху до працевлаштування та формування культури рівних можливостей.

Ісламський світ не є монолітом, коли йдеться про гендерні питання. Хоча проблеми залишаються, приклади Туреччини, ОАЕ та Ірану демонструють складнощі та можливості, що існують у цих суспільствах. Розуміння цього спектру має вирішальне значення для прокладання шляху до майбутнього, де жінки зможуть повною мірою реалізовувати свої права і свободи в усіх аспектах життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Амністія для урядових військ і права для жінок: «Талібан» провів прес-конференцію. 2021, 17 серпня. Слово і діло: веб-сайт. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/08/17/novyna/svit/amnistiya-uryadovux-vijsk-pravazhinok-taliban-proviv-preskonferencziyu> (дата звернення: 12.04.2024) (
2. Гладченко С. Що таке ісламський фемінізм? Пізнавальний та перетворювальний потенціал історичної психології як науки: матеріали III Міжнародної наук.-практ. інтернет-конференції., Національний університет ім. І. І. Мечникова., 1 лютого – 1 березня 2016р. м. Одеса. URL: <http://kspodn.onu.edu.ua/index.php/kunena/iii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-internet-konferentsiya-piznavalnij-ta-peretvoryuvalnij-potentsial-istorichnoji-psikhologii-yak-nauki> (дата звернення: 17.04.2024)
3. Губань В. Становище жінки у мусульманському світі. Людина і політика, 2000. №1. С.69-70.
4. Данильченко М. Правове становище жінки в хіджабі. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука», 2017. № 17(2). С.82-85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/mnj_2017_17%282%29__18 (дата звернення: 11.04.2024)
5. Демішева М. Жінка очима пророка: аналіз Корану та хадисів. Феміністична майстерні: веб-сайт. URL: <https://femwork.org/kritika/zhinka-ochima-proroka-analiz-koranu-tahadisiv/> (дата звернення: 02.04.2024)
6. Демішева М. Місце та роль жінки в традиціях мусульманського суспільства. Феміністична майстерні: веб-сайт. URL: <https://femwork.org/kritika/2-mistse-ta-rol-zhinki-vtraditsiyah-musulmanskogo-suspilstva/> (дата звернення: 02.04.2024)
7. Демішева М. Форми супротиву жінок в мусульманських суспільствах: фемінізм та його прояви. Феміністична майстерні: веб-сайт. URL:

<https://femwork.org/kritika/4-formi-suprotivu-zhinok-v-musulmanskisuspilstvah/>
(дата звернення: 03.04.2024)

8. Зінько С. Фемінізм в ісламі: історія і сучасність. Сходознавство, 2008. № 43. С.34-45.

9. Ігошина Ж. Гендерне питання та процеси глобалізації на Арабському Сході. Репозитарії Західноукраїнського Національного Університету. Актуальні проблеми міжнародних відносин, 2010. Вип. 94. Ч. II. С.130-137 веб-сайт URL: dspace.wunu.edu.ua (дата звернення: 25.04.2024)

10. Казарян К. Договірне регулювання відносин подружжя за мусульманським правом. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція, 2015. Т. 2. №14. С.140-142.

11. Каїрська декларація про права людини у ісламі. Офіційний веб портал парламенту України: веб-сайт URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_882#Text (дата звернення: 27.04.2024)

12. Кириченко Т. Роль і місце жінки в країнах Ісламського світу. Право і безпека, 2010. №5 (37). С.263–266.

13. Малиновська Н. Гендерний баланс в забезпеченні виборчого права у мусульманських країнах URL: <https://eprints.oa.edu.ua/6796/1/Malynovska-Gendernyi-balans.pdf> (дата звернення: 25.04.2024)

14. Мацюпа К. Становище жінок у світі. Ісламські країни. Повага: веб-сайт. 2015, 31 серпня. URL: <https://povaha.org.ua/stanovysche-zhinok-u-sviti-islamski-krajiny/> (дата звернення: 02.04.2024)

15. Муллокандова О. Мусульманське релігійне право щодо шлюбів з іновірцями: філософсько-релігієзнавчий аналіз. Вісник Житомирського державного університету, 2014. № 6 (78). Філософські науки. С.63-67.

16. Прохоренко М. Обмеження прав жінок в ісламі: міф чи реальність. Teenergizer: веб-сайт. URL:<https://teenergizer.org/2018/03/obmezhennya-prav-zhinok-v-islamimif/> (дата звернення: 09.04.2024)
17. Саймонз М. Світ мусульманської жінки. Людина і Світ, 2004. №9. С.57-59.
18. У яких країнах Близького Сходу та Північної Африки жінки мають більше прав. Слово і діло, 2021. 6 вересня URL: <https://www.slovoidilo.ua/2021/09/06/infografika/suspilstvo/yakux-krayinakh-blyzkooho-sxodu-ta-pivnichnoyi-afryky-zhinky-mayut-bilshe-prav> (дата звернення: 09.04.2024)
19. Шамсутдинова-Лебедюк Т. Мусульманські основи шлюбу: ісламська цивілізація. Людина і Світ, 2003. №7. С.27-32.
20. Шамсутдинова-Лебедюк Т. Н. Сімейно-шлюбні відносини в ісламі: Релігієзнавчий аспект.: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: спец. 09.00.11 «Релігієзнавство». Київ, 2005. 20 с.
21. Шамсутдинова-Лебедюк Т. По справедливості жінки мають те ж саме. Коран про взаємовідносини чоловіка і жінки та сімейношлюбні відносини. Людина і Світ, 2004. №9. С.52-57.
22. Якубович М. Преславний Коран. Переклад смислів українською мовою. Київ, 2015. 448 с.
23. Arshin Adib-Moghaddam. A Critical Introduction to Khomeini, Cambridge University Press, 2014 p.170-192.
24. Ataturkyun Soylev ve Demecleri. Vol. II. Ankara, 1959. p. 86
25. Awareness of Emirati Women's Economic Roles Before the Oil Boom: Changing Perceptions of Gender Roles? By Rana AlMutawa. Inquiries jornal. веб-сайт. URL: <http://www.inquiriesjournal.com/articles/1456/awareness-of-emirati-womens-economic-roles-before-the-oil-boom-changing-perceptions-of-gender-roles> (дата звернення: 15.04.2024)

26. Azizah al-Hibri. Islam, Law and Custom: Redefining Muslim Women's Right. American University International Law Review. Vol. 12. Issue 1. 2001. p. 44.
27. Cigdem Kagitcibasi. Status of Women in Turkey: Cross-Cultural Perspectives. International Journal of Middle East Studies, Cambridge University Press, pp. 485-499
28. Cooke M. Women Claim Islam: creating islamic feminism through literature. Routledge, New York, 2001. 174 p.
29. Constitution of the United Arab Emirates 1971, as amended to 2009. URL: <https://wipolex-res.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ae/ae051en.pdf> (дата звернення: 08.04.2024)
30. Enver Ziya Karal. Osmanit Tarihi, Vol. VIII, Ankara 1983. p. 493.
31. Federal Law by Decree No. (31) of 2021. Promulgating the Crimes and Penalties law. URL: <https://uaelegislation.gov.ae/en/legislations/1529/download> (дата звернення: 23.04.2024)
32. Frank Stone. Academies for Anatolia .Boston. 1984. p. 52-64
33. Hajjar Lisa. Religion. State Power and Domestic Violence in Muslim Societies: A Framework for Comparative Analysis. Law & Social Inquiry . Vol. 29. Issu 1, 2004. p. 1–38.
34. Human rights watch World report 2022. URL: <https://www.hrw.org/world-report/2022/country-chapters/united-arab-emirates#d91ede> (дата звернення: 23.04.2024)
35. Human Rights Watch 2021 Iran. URL: <https://www.hrw.org/world-report/2022/country-chapters/iran> (дата звернення: 23.04.2024)
36. Iran debates new penalties for veil violations. France 24. Issued on: 06/06/2023 URL: <https://www.france24.com/en/live-news/20230606-iran-debates-new-penalties-for-veil-violations-1> (дата звернення: 23.04.2024)
37. Jenny B. White, State Feminism, Modernization, and the Turkish Republican Woman. The Johns Hopkins University Press. pp. 145-159

38. Kaya Murat. "Dünya Güzellik Kraliçesi Keriman Halis Hanım'ın İzmir Ziyareti ve Basına Yansımaları". *Tarih ve Günce Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi* (7): 247-276. 1 Haziran 2022 tarihinde kaynağından arşivlendi. Erişim tarihi: 1 Haziran 2022. URL: <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/1222947>
39. Kazemzadeh Masoud Lanham. *Islamic fundamentalism, feminism, and gender inequality in Iran under Khomeini*. University Press of America p.164
40. Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları / Ayşe Afet İnan. 1991, p.76
41. Mernissi F. *The Veil and the Male Elite: A Feminist Interpretation of Women's Rights in Islam*. Basic Books. New York: 1991. p. 219
42. Moghadam Valentine. "Islamic Feminism and Its Discontents: Toward a Resolution of the Debate, 2002. *Signs* 27, № 4. 1135-1171.
43. Nikki R. Keddie. *Women in Iran Since, 1979*. Vol. 67, No. 2, Iran: Since the Revolution. pp. 405-438
44. Price Philips. *A History of Turkey From Empire to Republic*, 2021. p.238
45. Rosemarie Said Zahlan *THE ORIGINS OF THE UNITED ARAB EMIRATES*. URL: https://books.google.com.ua/books/about/The_Origins_of_the_United_Arab_Emirates.html?id=TuxtAAAAMAAJ&redir_esc=y
46. Ruth Woodsmall. *Muslim Women Enter a The Women of the United Arab Emirates*. Middle East Institute, Washington, 1936., pp. 362-372.
47. Sedghi, Hamideh. *Women and Politics in Iran: Veiling, Unveiling, and Reveiling*. Cambridge University Press, 2007. URL: https://www.sssup.it/UploadDocs/14639_7_R_Women_and_Politics_in_Iran__Veiling_Unveiling_and_Reveiling_Hamideh_Sedghi.pdf?ref=quillette.com
48. Tayyab Basharat. *Idealising Harem: In Service of French Feminist Theory*. *International Journal of the Humanities*, 2007 Vol. 5. Issue 1. p. 87–102.

49. The gap between perceptions and outcomes of women's rights in the United Arab Emirates URL: <https://blogs.lse.ac.uk/businessreview/2023/10/18/the-gap-between-perceptions-and-outcomes-of-womens-rights-in-the-united-arab-emirates/>
50. The world bank portal. URL: <https://genderdata.worldbank.org/countries/united-arab-emirates/>
51. The Women of the United Arab Emirates. URL: https://books.google.com.ua/books/about/The_Women_of_the_United_Arab_Emirates.html?id=fj8qAAAAYAAJ&redir_esc=y
52. Turkey gains new wave of female mayors after opposition's poll success. URL: <https://www.reuters.com/world/middle-east/turkey-gains-new-wave-female-mayors-after-oppositions-poll-success-2024-04-03/>
53. Turkish women say their safety 'hanging in the balance' after treaty exit. URL: <https://www.reuters.com/article/us-turkey-women/turkish-women-say-their-safety-hanging-in-the-balance-after-treaty-exit-idUSKBN2BG23W/?il=0>
54. WOMEN IN THE UAE. URL: <https://www.uae-embassy.org/discover-uae/society/women-in-the-uae>
55. Women in Place: The Politics of Gender Segregation in Iran, University of California Press, 2020 p.176.
56. World Economic Forum's 2022. Global Gender Gap Report. URL: <https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2022/>
57. Yonca Köksal. The Ottoman Empire in the Tanzimat Era, Provincial Perspectives from Ankara to Edirne, 2019, p.208